

Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht

Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht

Paul Dekker
Tom van der Meer

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, juli 2007

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2007

SCP-publicatie 2007/17

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Omslagontwerp: Bureau Stijlzoorg, Utrecht

Omslagillustratie: © Jesse van Muylwijck, jessecartoons.com, Canada

ISBN 13 978-90-377-0318-4

NUR 740

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij papier

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nlVertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht

Inhoud

Voorwoord	7	
1	Inleiding: meer onderzoek!	9
2	Ontwikkelingen in de publieke opinie	12
2.1	1981-1999: European Values Studies	12
2.2	1997-2006: Eurobarometers	13
2.3	1980-2006: Culturele Veranderingen in Nederland	14
2.4	1999-2005: Justitie Issue Monitor	17
2.5	2005: Panelonderzoek van 2Vandaag	18
2.6	Conclusie: het vertrouwen in de rechtspraak neemt niet af	20
	Bijlagentabel hoofdstuk 2: Nederland nog eens Europees vergeleken	22
	Noten	24
3	Achtergronden van individuele verschillen	25
3.1	Verschillende benaderingen	25
3.2	Sociaaldemografische kenmerken	26
3.3	Oordelen over de kwaliteit van de rechtspraak	30
3.4	Institutioneel vertrouwen en onbehagen	32
3.5	Subcultuur en sociale omgeving	34
3.6	Conclusie: vertrouwen in andere instituties heeft de grootste verklaringskracht	36
	Noten	38
4	Verklaringen voor veranderingen in vertrouwen	40
4.1	Twee soorten verklaringen	40
4.2	Samenstellingseffecten	40
4.3	Gevolgen van gebeurtenissen	41
4.4	Conclusie: nog geen afdoende verklaringen	47
	Noten	48
5	Samenvatting en slotbeschouwing	49
5.1	De belangrijkste bevindingen	49
5.2	Meer onderzoek?	50
	Noot	52
Literatuur	53	
Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	55	

Voorwoord

Is er sprake van een afnemend vertrouwen in de rechtspraak in Nederland? Wat zijn de belangrijkste achtergronden van verschillen in vertrouwen tussen mensen? In hoeverre bieden die individuele achtergronden en maatschappelijke gebeurtenissen een verklaring voor veranderingen in het vertrouwen? Dit zijn de drie vragen waarop in dit onderzoeksverslag antwoorden worden gezocht.

Het rapport is een vervolg op de SCP-publicatie *Vertrouwen in de rechtspraak; theoretische en empirische verkenningen voor een monitor*, die het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in 2004 uitbracht op verzoek van de Raad voor de rechtspraak (RvR). Bij de bespreking van dat rapport kwamen enkele nieuwe vragen naar enquêtegegevens naar boven, onder andere naar eventueel afwijkende meningen in achterstandwijken en naar vergelijkende gegevens over een langere periode. In deze informatiebehoefte kon worden voorzien door aanvullende vragen te stellen in het SCP-onderzoek *Culturele Veranderingen in Nederland 2004*, medegefinancierd door de RvR. In aanvulling daarop zijn gegevens uit andere onderzoeken gebruikt tot en met de meest actuele vertrouwenscijfers van eind 2006 uit *Culturele Veranderingen* en de *Eurobarometer*.

Ik hoop dat dit aanvullende rapport voorziet in de informatiebehoefte van de Raad. Graag wil ik hier dr. Marnix Croes (Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Justitie/Raad voor de rechtspraak), dr. Jan de Keijser (Nederlands Studiecentrum voor Criminologie en Rechtshandhaving) en bovenal dr. Albert Klijn (Raad voor de rechtspraak) bedanken voor hun commentaar, de laatste ook voor zijn redactionele suggesties.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

1 Inleiding: meer onderzoek!

Op 15 september 2005 debatteerde de Tweede Kamer naar aanleiding van de Schiedamse parkmoord over het functioneren van de Nederlandse rechtsstaat. Alle fracties toonden zich bezorgd over het vertrouwen van burgers in de rechtspraak. Een motie sprak zelfs van ‘ernstig geschonden’ vertrouwen. Ook buiten het parlement, vooral in de media, repte men over een crisis van het vertrouwen van de bevolking in de rechtstaat. Wanneer men niet volstaat met de stelling dat volksvertegenwoordigers uit hoofde van hun functie namens de bevolking spreken en er dus een crisis is als zij die constateren, dan rijst de vraag hoe gering en hoe snel gedaald het vertrouwen in de bevolking moet zijn om van een crisis te kunnen spreken. Wat betekent eigenlijk ‘vertrouwen in de rechtspraak’ van het grote publiek en hoe valt dat te meten?

Ruim voor de discussies in de herfst van 2005 over rechterlijk falen en de gevolgen daarvan voor het vertrouwen, vroeg de Raad voor de rechtspraak (RvR) zich af of het wenselijk zou zijn om het vertrouwen in de rechtspraak te monitoren en hoe dit zou moeten worden aangepakt. De Raad vroeg het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) om te verkennen hoe opvattingen en houdingen in de bevolking onderzocht kunnen worden en om te inventariseren wat er uit eerder onderzoek was gekomen. In het rapport *Vertrouwen in de rechtspraak* (Dekker et al. 2004) is ingegaan op het begrip vertrouwen en de meetproblemen en is met beschikbare enquêtevragen in kaart gebracht hoe het met dat vertrouwen was gesteld in Nederland. Vergelijkingen zijn gemaakt met andere Europese landen, ontwikkelingen in de tijd zijn beschreven en achtergronden van individuele verschillen in vertrouwen belicht.

In dat rapport is ontraden om een algemene bevolkingsmonitor te ontwikkelen. Belangrijkste argumenten waren dat vertrouwen een dubbelzinnig begrip is, niet eenvoudig te operationaliseren is in enquêtes en allicht te grote verwachtingen wekt of te zwaar wordt geïnterpreteerd. Er is weinig bekend over wat precies wordt gemeten als men in onderzoek van ‘vertrouwen’ in de rechtspraak spreekt. De onderzoeker meet waarschijnlijk slechts een diffuus imago, maar als metingen lage waarden tonen, vallen al snel termen als ‘een wezenlijk ongeloof in integriteit en competentie’, ‘wantrouwen’ en een ‘kloof’. Het gevaar bestaat bovendien dat lage scores tot een soort *selffulfilling prophecy* leiden: de enquête-uitslagen kunnen zelf een negatieve publieke opinie stimuleren die tot meer negatieve antwoorden in enquêtes leidt. De ‘kloof’ wordt dan gemakkelijk een ‘onoverbrugbare kloof’. Voor deze en andere twijfels bij het vertrouwensconcept en zijn operationalisering zij hier verwezen naar de eerdere publicatie *Vertrouwen in de rechtspraak* (Dekker et al. 2004: 13-15 en 23-24; vgl. O’Neill 2002). We komen er aan het einde van dit rapport nog op terug. Tot die tijd schrijven we zonder verdere problematiseringen over vertrouwen als daar naar gevraagd is in enquêtes.

Mede naar aanleiding van het eerdere rapport besloot de RvR geen vertrouwensmonitor te ontwikkelen. Wel had hij behoefte aan enig aanvullend empirisch onderzoek.

Ten eerste overwoog de RvR dat het vertrouwen in de rechtspraak blijkens enquêtes vergeleken met dat in andere instituties dan wel hoog was bij de hele bevolking, maar dat het er in achterstandsgroepen en –wijken wel eens heel anders uit zou kunnen zien. Ten tweede was de RvR benieuwd naar ontwikkelingen in het vertrouwen op langere termijn: is met meer zekerheid een trend te ontwaren en zijn verschillen tussen bevolkingsgroepen constant? Ten slotte bestond behoefte aan verdiepend onderzoek naar verklaringen voor verschillen in vertrouwen met als achterliggende vraag: in hoeverre is dit vertrouwen afhankelijk van presentaties en prestaties van de rechtspraak zelf?

Het SCP kreeg het verzoek en het geld om een aantal vragen over vertrouwen, politie en justitie in het longitudinale opinieonderzoek *Culturele Veranderingen in Nederland* van eind 2004 te herhalen en vervolgens de opdracht om empirisch het vertrouwen in de rechtspraak nader te verkennen.

Daarvoor hebben we in april 2005 een projectvoorstel geschreven. In dat voorstel ruimden we veel plaats in voor onderzoek naar verschillen tussen de reguliere steekproef van de Nederlandse bevolking voor *Culturele Veranderingen 2004* en een in 2004 doorgevoerde *oversampling* in achterstandswijken. We namen ons daarnaast voor dieper in te gaan op alternatieve verklaringen voor gebrekkig institutioneel vertrouwen op basis van relevant onderzoek in Vlaanderen (o.a. Bouckaert et al. 2002 en Elchardus en Smits 2002).

Echter, bij de analyse van de data afkomstig uit *Culturele Veranderingen 2004* bleek dat het vertrouwen in de rechtspraak nauwelijks verschilde tussen de achterstandswijken en de gegoede wijken. Bovendien bleken de alternatieve verklaringen bij nader inzien met het beschikbare materiaal toch niet zo makkelijk als concurrerend te toetsen. Aan deze onderwerpen besteden we daarom nu minder aandacht dan we oorspronkelijk van plan waren. Daarvoor in de plaats besteden we aandacht aan materiaal dat we niet voorzagen, namelijk gegevens van het panel van het tv-programma *2Vandaag* uit 2005. Dat materiaal biedt mogelijkheden om op individueel niveau veranderingen in vertrouwen na te gaan en kan meer licht werpen op de dynamiek van veranderingen op korte termijn. De dynamiek van het vertrouwen draagt bij aan het tweede en het derde onderwerp dat de RvR heeft aangekaart, namelijk de ontwikkeling in het vertrouwen en het verklaren van groepsverschillen.

Kortom, in afwijking van de uitgesproken interesses van de RvR en de oorspronkelijke plannen gaan we slechts kort in op achterstandsituaties en besteden we extra aandacht aan de veranderingen in vertrouwen op korte termijn. We proberen in dit rapport drie vragen te beantwoorden:

- 1 neemt het vertrouwen in de rechtspraak in de afgelopen jaren en decennia af;
- 2 wat zijn de belangrijkste achtergronden van individuele verschillen in vertrouwen in de rechtspraak; en
- 3 in hoeverre bieden veranderingen in deze achtergronden en maatschappelijke gebeurtenissen een verklaring voor veranderingen in vertrouwen in de rechtspraak?

Deze vragen behandelen we in de volgende drie hoofdstukken. We bouwen voort op eerder onderzoek en de literatuur, en presenteren tevens nieuwe bevindingen. Dit is geen toetsend onderzoek; het blijft een verkenning. Voor de leesbaarheid recapituleren we enkele bevindingen uit ons eerdere onderzoek.

In hoofdstuk 2 volgen we de ontwikkeling in het vertrouwen in de rechtspraak in de tijd op basis van enkele bevolkingsenquêtes, die daar een korte beschrijving krijgen en deels in latere hoofdstukken diepgaander worden geanalyseerd. In hoofdstuk 3 kijken we naar verschillen tussen individuen, waaronder het al of niet in een achterstandswijk wonen. Tot slot gaan we in hoofdstuk 4 in op verklaringen voor verschillen in het vertrouwen van individuen en groepen in de rechtspraak. We onderzoeken of er een verband is met vertrouwen in andere instituties (institutioneel vertrouwen), met aanwijzingen voor ‘maatschappelijk onbehagen’ (Elchardus 2005) en met opvattingen over de prestaties van justitie en politie. Hoofdstuk 5 biedt een samenvatting en korte slotbeschouwing.

2 Ontwikkelingen in de publieke opinie

Dit hoofdstuk gaat over ontwikkelingen in vertrouwen in de rechtspraak in de tijd aan de hand van diverse bevolkingsenquêtes. Kernvraag is of het vertrouwen in de rechtspraak trendmatig daalt, zoals wel wordt verondersteld of gevreesd. We beginnen min of meer chronologisch met twee Europese onderzoeken, de *European Values Studies* (EVS) en de *Eurobarometers* (EB), en gaan dan met afnemend perspectief door op Nederlandse onderzoeken: *Culturele Veranderingen in Nederland* (CV), de *Justitie Issue Monitor* (JIM) en het panel van de *2Vandaag-enquête* (TV). De laatste twee geven inzicht in de ontwikkeling van het vertrouwen op de korte termijn (maanden in plaats van jaren en decennia). In de *2Vandaag-enquête* is bovendien op drie tijdstippen eendzelfde groep respondenten ondervraagd. We gebruiken vragen die verondersteld worden vertrouwen te meten of anderszins een generiek kwaliteitsoordeel te achterhalen. Bij elk onderzoek geven we de letterlijke vraagstelling aan, maar we onthouden ons voorlopig van commentaar op de de kwaliteit van de vragen.

2.1 1981-1999: European Values Studies

Dit longitudinale opinieonderzoek gaat terug tot 1981 en presenteert cijfers tot 1999. In 2008 zal een nieuw onderzoek plaatsvinden, waarin naar alle waarschijnlijkheid ook de vragen naar institutioneel vertrouwen worden herhaald. In ons vorige rapport *Vertrouwen in de rechtspraak* (Dekker et al. 2004: 41 e.v.) zijn we uitgebreid ingegaan op zowel de verschillen tussen Nederland en andere landen als op de samenhang tussen vertrouwen in de rechtspraak en in andere instituties. We volstaan in tabel 2.1 met een weergave van de meting van het vertrouwen in de rechtspraak in Nederland.

Tabel 2.1

Vertrouwen in het justitiële apparaat in Nederland, 1981-1999, in procenten van de bevolking van 18 jaar en ouder

	1981	1990	1999
'zou u mij voor elk van de [volgende, op een kaart vermelde] instellingen kunnen vertellen of u er heel veel, tamelijk veel, niet zo veel of helemaal geen vertrouwen in heeft? ... het justitiële apparaat':			
- heel veel vertrouwen	12	10	5
- tamelijk veel vertrouwen	53	53	43
- niet zo veel vertrouwen	31	31	43
- helemaal geen vertrouwen	5	6	8

Bron: European Values Studies 1981 - 1999, gewogen resultaten

De jaren negentig tonen een sterke daling in het vertrouwen: van bijna tweederde van de bevolking naar nauwelijks de helft met tamelijk of veel vertrouwen. De EVS-enquêtes laten ook in andere Europese landen dalingen zien, zij het dat die daar meer in de jaren tachtig dan in de jaren negentig plaatsvonden. In overeenstemming met ander onderzoek naar institutioneel en politiek vertrouwen, lijkt Nederland met enige vertraging de internationale dalende trend te volgen (Dekker et al. 2004: 50).

2.2 1997-2006: Eurobarometers

Tabel 2.2 biedt voor een hele serie instituties vertrouwenscijfers voor de periode 1997-2006. Ze zijn ontleend aan enquêtes die minstens twee maal per jaar in alle landen van de Europese Unie (EU) worden gehouden. De cijfers voor een aantal oude EU-lidstaten in de periode 1997-2002 analyseerden we in ons vorige rapport. Zonder ons opnieuw op een landenvergelijking te willen storten, presenteren we in de bijlagetabel bij dit hoofdstuk gegevens van eind 2005 van vertrouwen in vijftien instituties in alle 25 lidstaten van dat moment. Daar blijkt het vertrouwen in justitie/het rechtssysteem in Nederland groot: met 61% van de respondenten die geneigd is justitie te vertrouwen staat Nederland samen met Luxemburg op een gedeelde vierde plaats na Denemarken (81%), Finland (76%) en Oostenrijk (74%). Op enkele uitzonderingen na scoren liefdadigheidsinstellingen, radio en televisie en leger en politie overal beter dan het rechtssysteem en zonder uitzondering scoren politieke partijen aanzienlijk lager.

Terug naar Nederland, waarvoor de ontwikkelingen staan weergegeven in tabel 2.2, inclusief metingen van vertrouwen in een kleiner aantal instituties in 2006.

Het vertrouwen in justitie/het rechtssysteem fluctueert tussen eind 1997 en eind 2005 tussen 51 en 64% – zonder duidelijke trend en maximaal zeven procentpunten van het gemiddelde institutionele vertrouwen verwijderd. Er zijn instituties met grotere fluctuaties in vertrouwen (het leger: 54-71%) en instituties met trendmatig dalend vertrouwen (vooral de regering; vgl. Dekker 2006). De fluctuaties van meting op meting roepen twijfels op bij de eerder geconstateerde daling van vertrouwen in de rechtspraak in de jaren negentig in tabel 2.1. We zien het vertrouwen in het rechtssysteem in tabel 2.2 nu binnen een jaar sprongen maken van zeven procentpunten. Misschien zouden we die bij een frequentere meting met de EVS ook hebben aange troffen. Hadden we in 1990 en 1999 een paar maanden later of vroeger zeven procentpunten minder respectievelijk meer gemeten, dan hadden we in plaats van een substantiële daling van 63% naar 48% een opmerkelijke stabiliteit gesignaleerd (63-7=56% en 48+7=55%)! Deze combinatie van maximale afwijkingen is wellicht wat extreem, maar ze waarschuwt wel tegen de gemakkelijke aanname dat een enkele meting in een jaar vanzelfsprekend de meest representatieve meting van dat jaar is.

Tabel 2.2

Vertrouwen in instituties,^a 1997-2006, in procenten van de bevolking van 15 jaar en ouder

	herfst 1997	lente 1999	lente 2001	herfst 2001	lente 2002	lente 2003	herfst 2003	lente 2004	herfst 2004	herfst 2005	lente 2006	herfst 2006
liefdadigheids- instellingen	69	74	60	52	63	63	65	62	70	77	.	.
de radio	79	81	79	73	72	75	69	69	75	73	.	72
de politie	71	72	71	69	61	70	60	59	65	73	.	72
de televisie	75	86	72	76	72	72	68	68	69	69	.	62
het leger	54	71	60	70	58	63	55	55	67	68	.	75
de geschreven pers	62	75	67	60	58	60	56	60	63	65	.	64
de vakbonden	63	61	48	57	55	54	52	56	62	62	.	62
justitie/ het Nederlandse rechtssysteem	55	61	63	64	57	63	51	51	58	61	63	61
de Verenigde Naties	60	62	60	73	64	55	53	54	64	60	68	59
de Tweede Kamer	66	65	65	71	61	53	43	45	50	51	57	54
grote onder- nemingen	55	55	44	40	45	36	39	31	41	46	.	.
de kerk	44	48	40	42	40	41	39	38	41	46	.	49
de EU	38	45	47	66	51	49	40	40	50	42	50	45
de Nederlandse regering	68	66	64	73	64	45	38	40	38	41	43	49
politieke partijen	41	41	34	36	37	34	28	28	35	34	43	38
gemiddelde	60	64	58	61	57	56	50	50	57	58	54	60

a De instituties zijn geordend naar afnemend vertrouwen eind 2005. De vraag was: 'Ik wil u nu een vraag stellen over het vertrouwen dat u heeft in bepaalde instellingen. Zegt u mij voor elk van de volgende instellingen of u er eerder wel vertrouwen of eerder geen vertrouwen in heeft.' Vermeld zijn percentages 'eerder wel vertrouwen' van wie minimaal tien maal tussen 'eerder wel' en 'eerder geen' koos (en dus maximaal vijf maal 'weet niet' scoorde; lente 2006 maximaal twee maal 'weet niet'). Lente 2006 werden alleen de zes vermelde instituties voorgelegd, herfst 2006 naast de dertien vermelde ook 'het internet' en 'de consumentenverenigingen'.

Bron: Eurobarometers 48.0 (1997), 51.0 (1999), 55.1 en 56.2 (2001), 57.1 (2002), 59.1 en 60.1 (2003), 61.0 en 62.0 (2004), 64.2 (2005), 65.2 en 66.1 (2006); gewogen resultaten

2.3 1980-2006: Culturele Veranderingen in Nederland

Tabel 2.3 doet verslag van een vraagstelling die vrijwel identiek is aan die van EVS en EB, maar met andere en dezelfde anders geformuleerde objecten van vertrouwen. Waar eerst sprake was van het 'justitiële apparaat' en 'justitie/het Nederlandse rechtssysteem', is nu sprake van de 'rechtspraak'. Daarin bestaat in alle vier de jaren

minder vertrouwen dan in het onderwijs, maar meer dan in het bedrijfsleven (m.u.v. 2006) en veel meer dan in religieuze organisaties en de regering.¹

Tabel 2.3

Vertrouwen in instituties,^a 1991-2006, in procenten van de bevolking van 16 jaar en ouder

	1991	1998	2004	2006
het onderwijs	46	43	45	46
de rechtspraak	37	27	33	31
het bedrijfsleven	21	23	24	31
kerken en religieuze organisaties	18	22	18	18
de regering	13	19	10	14
gemiddelde	27	27	26	28

a 'Hoeveel vertrouwen heeft u in?' Antwoordmogelijkheden: onbeperkt vertrouwen; veel vertrouwen; enig vertrouwen; zeer weinig vertrouwen; helemaal geen vertrouwen; en weet niet. Vermeld is 'onbeperkt' en 'veel' als percentage van alle antwoorden. In 1991 en 1998 werd de vraag schriftelijk gesteld na het mondelinge interview; in 2004 en 2006 werd de vragenlijst door de respondent op een laptop gelezen en ingevuld tijdens het mondelinge interview.

Bron: Culturele Veranderingen in Nederland/International Social Survey Program

De daling van vertrouwen in de rechtspraak tussen 1991 en 1998 lijkt een bevestiging van tabel 2.1: de EVS-cijfers suggereren een daling van vertrouwen in de jaren negentig. De stijging in tabel 2.3 van 27% in 1998 naar 33% in 2004 vindt echter weinig steun in de EB-cijfers van tabel 2.2. Voor zover er sprake is van meer dan fluctuaties, suggereren de daar getoonde 55/61% in 1997/1999 en 51/58% in 2004 eerder een daling. Ook gezien de veranderde wijze van enquêteren tussen 1998 en 2004 (zie toelichting onder tabel 2.3) trekken we nog geen conclusies en kijken we eerst naar andere cijfers uit het onderzoek *Culturele Veranderingen*.

In tabel 2.4 presenteren we naast de conventionele meting ook een alternatieve meting van vertrouwen in de rechtspraak, aangevuld met opvattingen over misdaad, straf en politie. Die laatste zeggen iets over het strafrechtelijk opinieklimaat en deels maken we er in het vervolg nog gebruik van. Die alternatieve meting betreft betrouwbaarheid in de zin van 'erop kunnen rekenen dat de rechter onbevooroordeeld zal zijn'. Dat verwijst expliciet naar integriteit en onpartijdigheid, die volgens onder anderen Tyler en Huo (2002), Rothstein (2003) en Benesh (2006) belangrijke criteria zijn voor het vertrouwen van burgers in overheidsinstellingen. Het voordeel van de vraag naar het al dan niet bevooroordeeld zijn van de rechter boven de directe vraag naar vertrouwen is in ieder geval dat duidelijker is waarnaar gevraagd wordt: als sec naar vertrouwen in de rechtspraak wordt gevraagd, zullen naast criteria van integriteit in onbekende mate ook andere criteria een rol spelen, zoals de veronderstelde empathie en wijsheid van rechters of het vermogen van het systeem om criminaliteit of terrorisme te bestrijden. De antwoorden op de vraag naar de onbevooroordeeld-

heid van rechters suggereren een stabiel niveau van vertrouwen tussen 1980 en 2004, al kan ook hier natuurlijk sprake zijn van ongemeten fluctuaties.

De overige vragen staan wat verder weg van vertrouwen in de rechtspraak. De opvatting dat straffen te licht zijn is met enige fluctuatie voortdurend populair. Dat betekent niet automatisch een negatief oordeel over de rechtspraak: het publiek wijt te lage straffen eerder aan de wetgever dan aan de rechter (De Keijser et al. 2006). Het geloof in alternatieven voor straffen om misdadigers weer op het goede pad te brengen is tanende, maar de doodstraf wordt niet populairder. De steun voor de opvatting dat misdaad een 'echt probleem' is, getuigt zeker niet van gewinning, laat staan van toenemende acceptatie, maar het idee dat de misdaad altijd stijgt verliest wel aan vanzelfsprekendheid. De tevredenheid over de politie is afgenomen, zeker als men deze opvatting over een nog langere periode beziet: in 1975 vond nog 72% van de bevolking dat de politie haar werk uitstekend deed en in een voorganger van het onderzoek *Culturele Veranderingen* uit 1967 was dat zelfs 81%. Bij de opvatting dat de politie uitstekend functioneert en bij de percepties van de ontwikkeling van de misdaad toont het publiek zich in 2006 wel duidelijk positiever/gemattigder dan twee jaar eerder. Dat kan het opinieklimaat voor vertrouwen in de rechtspraak gunstig beïnvloeden.

Tabel 2.4

Vertrouwen in de rechtspraak en enkele andere opvattingen,^a 1980-2006, in procenten van de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder^b

	1980	1983	1987	1991	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006
vertrouwen in de rechtspraak ^c											
- onbeperkt vertrouwen	.	.	.	3	.	.	2	.	.	2	2
- veel vertrouwen	.	.	.	34	.	.	26	.	.	31	29
- enig vertrouwen	.	.	.	43	.	.	45	.	.	38	44
- zeer weinig	.	.	.	13	.	.	19	.	.	20	16
- helemaal geen	.	.	.	4	.	.	5	.	.	8	6
- weet niet	.	.	.	4	.	.	3	.	.	2	2
'in ons land kan een ieder erop rekenen dat de rechter zijn of haar zaak onbevooroordeeld zal behandelen'											
- sterk mee eens	6	.	7	8	6	5
- mee eens	49	.	51	50	51	56
- noch mee eens, noch mee oneens	18	.	19	22	20	19
- mee oneens	22	.	20	16	18	17
- sterk mee oneens	5	.	3	3	5	3

Tabel 2.4 (vervolg)

	1980	1983	1987	1991	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006
orden misdaden in Nederland over het algemeen te zwaar, te licht of juist goed bestraft: te licht	.	.	90	86	87	82	.	89	.	82	81
'men moet misdadigers niet in de eerste plaats straffen, maar men moet vooral proberen ze te veranderen': (volkomen) mee eens	52	49	54	50	49	47	56	42	46	37	37
'seksuele misdadigers moet men niet in de eerste plaats straffen, maar proberen te genezen': (volkomen) mee eens	53	44	38	38	34	33	.	29	33	26	25
'het zou misschien goed zijn als voor bepaalde misdaden de doodstraf weer zou worden ingevoerd': (volkomen) mee eens	39	39	39	36	39	40	.	39	33	33	28
vindt u dat de misdaad in Nederland een echt probleem aan het worden is, of vindt u dat het er normaal gesproken bij hoort: echt probleem	80	82	87	84	91	82	.	.	.	80	71
bent u van mening dat de misdadigheid in Nederland de laatste tijd toeneemt, gelijk blijft of afneemt: neemt toe	88	91	90	88	92	82	.	85	.	78	66
'de politie doet haar werk uitstekend': (zeer) mee eens	43	48	35	30	33	40

a Percentages van alle antwoordmogelijkheden, inclusief 'weet niet' als er geen neutraal antwoord is.
b De maximale leeftijd is 74 in 1980 en 1983 en 80 in 1987.
c Zie toelichting tabel 2.3.

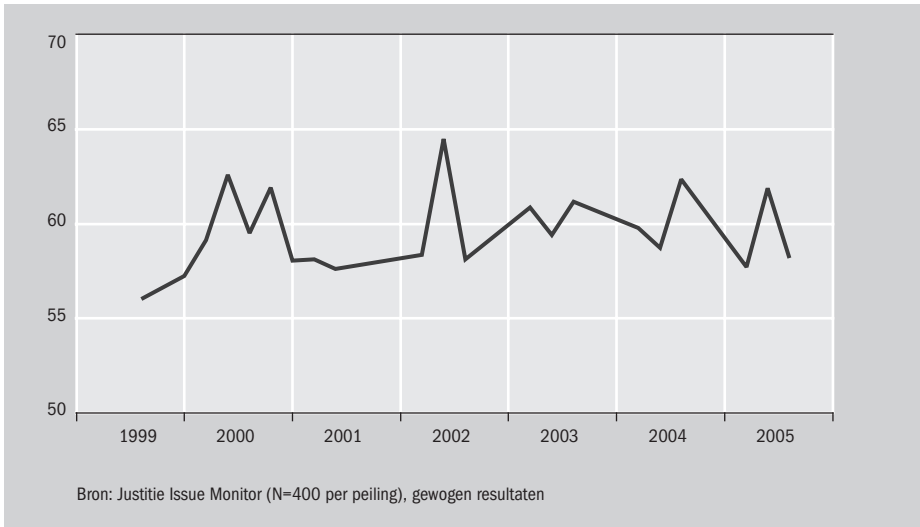
Bron: Culturele Veranderingen in Nederland 1980-2006

2.4 1999-2005: Justitie Issue Monitor

De frequente JIM-metingen van november 1999 tot september 2005 in figuur 2.1 tonen tussen 56 en 64% steun voor de opvatting dat rechters hun werk goed doen. Gezien de kleine omvang van de steekproeven (ongeveer vierhonderd ondervraagden per peiling) en dus de grotere steekproeffluctuaties, getuigt dit van een grote stabiliteit in de publieke opinie. In ieder geval doet zich geen trendmatige toe- of afname van tevredenheid over het functioneren van de rechters voor.

Figuur 2.1

Instemming met de stelling 'de rechters in Nederland doen hun werk goed', 1999-2005

Opvallend is ook dat er geen aanwijzing is voor een effect van de ophef rond de Schiedamse parkmoordzaak in 2005. De laatste meting in figuur 2.1 vond plaats in het najaar van 2006, kort na de aandacht voor deze zaak. Ook in deze peiling blijkt het vertrouwen niet bar veel lager dan in de periode daarvoor.

2.5 2005: Panelonderzoek van *2Vandaag*

Dit onderzoek biedt ons gedetailleerd inzicht in ontwikkelingen op heel korte termijn: die in het jaar 2005. Het databestand komt niet uit een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking, maar is gebaseerd op de bevraging van een zogeheten *access-panel*. De selectie van de deelnemers vond plaats via zelf-aanmelding via internet van kijkers naar het actualiteitenprogramma *2Vandaag*. Een dergelijk panel kan wel worden gewogen in de richting van een representatief bestand op sociaaldemografische kenmerken. Met andere woorden, de verdelingen naar sekse, leeftijd en landsdeel is te verbeteren en met iets meer moeite geldt dat ook voor arbeidsmarktposities, opleidingsniveaus en kerkelijkheid. Dat is echter nog geen garantie dat een representatief beeld van opvattingen ontstaat. De zelfselectie van mensen die graag hun mening geven is namelijk niet te corrigeren. Misschien melden zich meer ontevreden mensen, of mensen met meer extreme meningen, of mensen met een bijzondere interesse voor bepaalde onderwerpen in de actualiteitenrubriek. Daarom moeten we rekening houden met een vertekende weergave van de publieke opinie.

Hierbij zijn echter ook drie relativerende opmerkingen te maken. Ten eerste zit in de vrijwillige medewerking van respondenten uit een representatieve steekproef ook een oncorrigeerbaar element van zelfselectie, dus het onderscheid met een *access*-panel is wellicht niet zo sterk. Ten tweede gaat het bij 2Vandaag om een vrij neutrale en brede actualiteitenrubriek en daarom zal de bias waarschijnlijk beperkt zijn. Ten derde kunnen relaties tussen opvattingen en veranderingen in opvattingen in de tijd goed gerepresenteerd worden, ook als afzonderlijke opvattingen geen goede representatie zijn van opvattingen in de bevolking.

Bovenop deze relativeringen komt een groot voordeel van het 2Vandaag-bestand, namelijk dat van een grote groep personen op drie tijdstippen in 2005 de meningen bekend zijn. Dat biedt mogelijkheden om na te gaan of de ophef over justitie in 2005, met name over de Schiedamse parkmoordzaak maar ook over het TRBS-systeem, sporen heeft nagelaten in de mening van respondenten. Ruim 10.000 respondenten hebben in april, september en december deelgenomen aan het *access*-panel.

In 2005 is op drie meetmomenten naar institutioneel vertrouwen gevraagd op vergelijkbare wijze als in de eerder behandelde EVS- en CV-enquêtes. In tabel 2.5 tonen we de resultaten voor alle deelnemers ('*allen*'; n=35.248) van het 2Vandaag-panel op een bepaald tijdstip, en voor de selectie daaruit ('*vast*'; n=10.116) die drie maal de vragen beantwoordde.

De rechterlijke macht scoort zowel bij alle deelnemers als bij de vaste deelnemers van het panel lager dan het leger en de politie en hoger dan de Tweede Kamer en de politieke partijen. Dat correspondeert met de volgorde in tabel 2.2.²

Tabel 2.5

Vertrouwen in instituties 2005, in procenten van de deelnemers van het 2Vandaag-panel van 20 jaar en ouder^a

	april 2005		september 2005		december 2005	
	allen	vast	allen	vast	allen	vast
leger	56	56	61	62	57	63
politie	42	46	41	42	47	50
rechterlijke macht	41	45	33	37	40	43
Tweede Kamer	26	32	22	26	31	33
politieke partijen	21	26	18	23	25	27
ambtenaren	18	20	19	21	21	22

a Heeft 'veel' of 'tamelijk veel' vertrouwen; '*allen*'= alle deelnemers per meting en '*vast*' = deelnemen aan alle drie metingen.

Bron: 2Vandaag 17 april 2005, 18 september 2005, 12 december 2005; gewogen resultaten

De gegevens suggereren voor de rechtspraak een afname van vertrouwen tussen april en september en daarna herstel. We gaan daar in hoofdstuk 4 op in. Eenzelfde patroon zien we – wat minder uitgesproken – voor het vertrouwen in de Tweede

Kamer en het vertrouwen in politieke partijen: na een daling tussen april en september stijgt het vertrouwen tussen september en december.

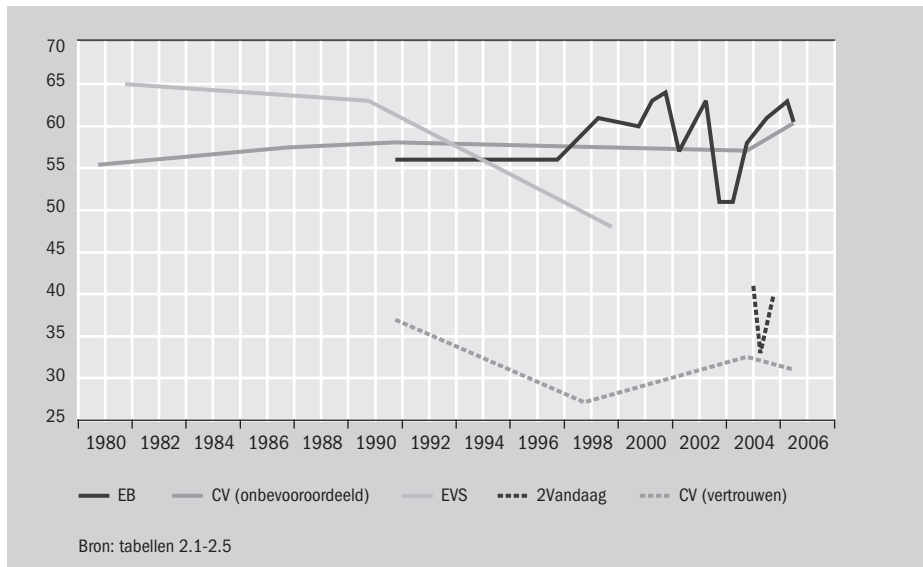
Los van de richting van de ontwikkelingen, blijkt de veranderlijkheid van het vertrouwen in deze periode het grootst voor de rechterlijke macht. In de gehele steekproef neemt het vertrouwen eerst met 8% af, en daarna weer met 7% toe, opgeteld 15%. Ter vergelijking, voor de andere instituties ligt de gesommeerde veranderlijkheid van het vertrouwen tussen de 3% (ambtenaren) en 13% (Tweede Kamer). Mogelijkerwijs houdt de hoge mate van veranderlijkheid van het vertrouwen in de rechterlijke macht verband met de aandacht die justitie in deze periode kreeg in de media.

2.6 Conclusie: het vertrouwen in de rechtspraak neemt niet af

In onze eerdere publicatie schetsten we met enige reserve het beeld van erosie van vertrouwen in de rechtspraak in de jaren negentig waarna betrekkelijke stabiliteit volgde. Moeten we dit beeld herzien met deze nieuwe gegevens? We vatten de ontwikkelingen nog eens samen in figuur 2.2 (behalve de in figuur 2.1 grafisch gepresenteerde JIM-cijfers).

Figuur 2.2

Vertrouwen in de rechtspraak volgens verschillende enquêtes

Vooral de fluctuaties van vertrouwen in de *Eurobarometer* onderstrepen de eerder geuite twijfels bij het signaleren van trends op basis van incidentele metingen. Er valt in het verlengde van ons eerdere rapport (Dekker et al. 2004) goed vol te houden dat de afgelopen jaren geen substantiële daling is opgetreden in het vertrouwen in de rechtspraak. Maar onze eerdere signalering van een daling in de jaren negentig was misschien voorbarig. Die signalering was toch sterk ingegeven door de hoge score van EVS 1991. Gezien de fluctuaties van vergelijkbare metingen binnen een jaar zou die hoge score een toevalstreffer kunnen zijn geweest en hadden we in een andere maand wellicht een veel lagere score gehad.

Bijlagetabel hoofdstuk 2: Nederland nog eens Europees vergeleken

Vertrouwen in het rechtssysteem en in 14 andere instituties bij de bevolking van 15 jaar en ouder in de 25 EU-lidstaten in 2005 in procenten en procentpunten afwijking^a

afwijkingen ten opzichte van justitie/het nationale rechtssysteem							
	justitie/ nationaal rechts- systeem	liefdadigheids- instellingen	radio	politie	televisie	leger	de geschreven pers
Denemarken	81	-14	-6	6	-13	-7	-34
Finland	76	-17	3	14	-5	13	-19
Oostenrijk	74	-9	-5	3	-5	-2	-16
Nederland	61	17	13	12	8	8	4
Luxemburg	61	10	3	6	2	3	-1
Duitsland	60	9	8	20	1	13	-8
Cyprus	60	9	-4	-5	-3	10	-13
Griekenland	59	2	-8	7	-17	18	-15
Malta	55	35	3	25	3	28	-6
Estland	53	19	18	9	23	24	-3
Zweden	51	11	27	21	15	6	-19
Ierland	50	19	25	13	19	24	-14
Spanje	49	16	10	11	-2	12	2
Italië	49	13	5	20	-5	21	-6
Verenigd Koninkrijk	49	26	13	20	4	28	-30
Hongarije	47	11	-6	10	-5	5	-20
België	40	32	30	24	26	27	17
Frankrijk	40	35	21	21	0	27	13
Portugal	39	22	31	24	28	30	22
Letland	35	26	33	7	32	22	21
Slovenië	34	11	32	14	30	27	16
Slowakije	33	22	40	4	27	33	19
Tsjechië	32	30	40	9	35	32	24
Litouwen	29	28	36	7	35	28	25
Polen	23	44	41	24	36	47	25

a Zie vraagstelling bij tabel 2.2; de landen zijn geordend naar afnemend vertrouwen in het rechtssysteem.

Bron: Eurobarometer 64.2 (oktober-november 2005); gewogen resultaten

Leesvoorbeeld: In Denemarken is 81% van de bevolking geneigd het nationale rechtssysteem te vertrouwen en 67% (81-14) liefdadigheidsinstellingen; in Polen bedragen deze percentages respectievelijk 23 en 67 (23 + 44).

afwijkingen ten opzichte van justitie/het nationale rechtssysteem

	Vereinigde Naties	nationaal parlement	grote onderne- mingen	kerk / religieuze instellingen	EU	nationale regering	politieke partijen
-24	-6	-6	-28	-5	-34	-22	-45
-16	-6	-12	-40	-6	-37	-11	-47
-20	-14	-23	-40	-21	-32	-29	-45
1	-1	-10	-15	-15	-19	-20	-26
-8	5	9	-23	-19	-4	12	-23
-22	-10	-23	-35	-9	-20	-31	-42
-16	-23	0	-30	1	-5	7	-40
-16	-18	-2	-35	-9	4	-16	-37
-11	14	-1	2	24	5	0	-23
-3	9	-4	-5	-18	2	4	-33
-9	25	0	-18	-23	-21	-17	-30
1	12	-7	-19	-14	6	-11	-26
-7	3	-4	-14	-9	7	-3	-19
-9	5	-11	-7	9	9	-16	-29
-6	6	-12	-20	-6	-23	-16	-35
-25	13	-19	-19	0	13	-12	-32
7	19	9	10	4	17	5	-16
-8	8	-11	-6	-3	2	-16	-31
1	27	5	0	17	25	-7	-22
1	17	-10	9	10	11	-6	-26
4	17	0	6	4	22	6	-20
-4	21	-12	-1	15	25	-14	-25
5	29	-16	12	-5	22	-6	-21
4	21	-9	1	27	30	-1	-18
5	36	-10	2	33	31	-9	-15

Noten

- 1 Dat ten opzichte van vergelijkbare instituties in tabel 2.2 de cijfers nogal verschillen zal deels te maken hebben met andere aanduidingen, maar vooral met het grotere aantal antwoordcategorieën: respondenten hoeven niet meer te kiezen tussen (eerder) wel of geen vertrouwen, maar kunnen zich nu ook op de vlakte houden met 'enig vertrouwen', een mogelijkheid waarvan blijkens tabel 2.4 veel gebruik is gemaakt.
- 2 Daar kreeg de politie echter iets meer vertrouwen dan het leger en nu krijgt het leger voortdurend aanzienlijk meer vertrouwen dan de politie. Ondanks de sociaaldemografische weging heeft het panel een 'legervriendelijke' bias. We weten niet waarom dat zo is.

3 Achtergronden van individuele verschillen

3.1 Verschillende benaderingen

Waarom hebben sommige mensen en groepen meer en andere minder vertrouwen in de rechtspraak? Deze vraag wordt in de literatuur verschillend benaderd en dan ook verschillend beantwoord. In dit hoofdstuk laten we ons leiden door vijf benaderingen om vooral gegevens uit het onderzoek *Culturele Veranderingen in Nederland 2004* te analyseren. Soms doen we dat toetsend, maar vaak beschrijvend.

- 1 Vertrouwen in de rechtspraak verschilt naar sociaaldemografische kenmerken. Die kenmerken leveren op zich natuurlijk geen duiding van verschillen in termen van navoelbare motieven en navolgbare mechanismen. Er horen argumenten bij die doorverwijzen naar andere benaderingen: ouderen hebben meer vertrouwen dan jongeren omdat ze gezagsgetrouwer zijn, lageropgeleiden hebben minder vertrouwen omdat ze meer moeite hebben om de procedures en afwegingen in de rechtspraak te volgen, et cetera (zie § 3.2 voor twee sociaaldemografische kenmerken).
- 2 Vertrouwen in de rechtspraak is afhankelijk van oordelen over de kwaliteit van de rechtspraak. Mensen zullen eerder vertrouwen in de rechtspraak hebben als ze van mening zijn dat er eerlijk, bekwaam, efficiënt, in het algemeen belang of in het eigen voordeel wordt rechtgesproken. Deze opsomming van criteria laat zich nog uitbreiden en, belangrijker, de criteria kunnen verschillend worden gecombineerd. Het kan zijn dat eerlijkheid het allesoverheersende criterium is, of de vermeende bijdrage aan de bestrijding van de criminaliteit, maar er kan ook sprake zijn van een diffuse resultante van ideeën over de rechtspraak. Hoe dan ook, het gaat om percepties van de rechtspraak en niet zonder meer om feitelijke prestaties (zie § 3.3).
- 3 Gebrek aan vertrouwen in de rechtspraak komt voort uit maatschappelijk onbehagen. In recente jaren plaatst met name de Vlaamse (rechts-) sociologische literatuur deze verklaring tegenover de juist gememoreerde verklaring vanuit opvattingen over de rechtspraak zelf. Tegenover de prestatiethese (Bouckaert et al. 2002) van het rationele of rationalistische paradigma staat de onbehagenthese van het paradigma van de 'symbolische samenleving' van Elchardus (2002). Elchardus en Smits (1998) stellen dat specifieke uitingen van wantrouwen vooral worden veroorzaakt door een algemeen gevoel van 'bedreiging, kwetsbaarheid en hulpeloosheid, dat verschillende oorzaken kan hebben'. Dit diffuse onbehagen kan veroorzaakt zijn door de ervaring van sociale en economische marginalisering en kwetsbaarheid. Het kenmerkt zich door anomie, een negatief ervaren gevoel van onzekerheid over wat goed en kwaad is, en door pessimisme. Het onbehagen wordt versterkt door berichten in de media en vervolgens geprojecteerd op maatschappelijke instituties, in dit geval de rechtspraak.
- 4 Vertrouwen in de rechtspraak heeft te maken met institutioneel en politiek vertrouwen. Rechtspraak wordt niet op zich beoordeeld, maar als deel van een

conglomeraat van instituties. Men heeft al dan niet vertrouwen in de overheid, de gevestigde machten of ‘de maatschappij’, omdat die het ernaar gemaakt hebben of omdat men in het algemeen een meer vertrouwend of juist wantrouwig persoon is (zie voor deze en de voorgaande benadering § 3.4).

- 5 Vertrouwen in de rechtspraak is niet alleen een kwestie van individuele kenmerken, maar ook van subcultuur of milieu. Mensen worden beïnvloed door hun fysieke sociale omgeving, in dit geval de wijk waarin zij wonen. Anders dan in de gegoede wijken stapelen zich in achterstandswijken economische en sociale problemen op, wat het niveau van vertrouwen in de rechtspraak negatief kan beïnvloeden. In paragraaf 3.5 kijken we naar de verschillen tussen wijken en of die met iets anders te maken hebben dan de samenstelling van de bevolking.

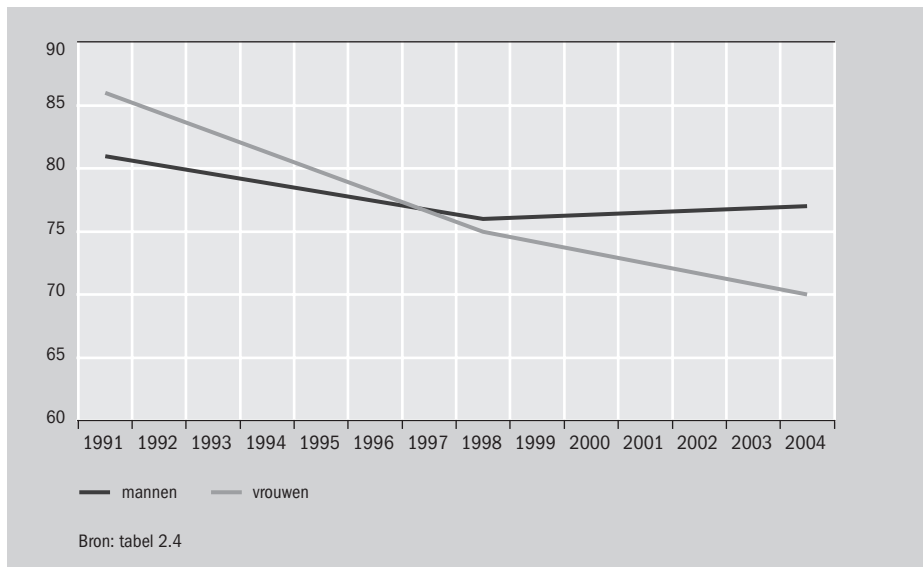
De benaderingen zijn hier globaal omschreven. Er zijn allerlei varianten en combinaties mogelijk. Ze sluiten elkaar ook niet uit.¹ We volgen de benaderingen in de volgende vier paragrafen, waarbij we onbehagen en institutioneel vertrouwen samen nemen. In het geval van onbehagen zal de rechtspraak immers in samenhang met andere instituties wantrouwend worden bejegend.

3.2 Sociaaldemografische kenmerken

We beperken ons, na enige verkennende analyses met vaak weinig verrassende resultaten, tot twee factoren: sekse en opleidingsniveau (zie voor leeftijd, sociale klasse en religie en voor andere data Dekker et al. 2004: 61 e.v.).

Figuur 3.1

Vertrouwen in de rechtspraak bij vrouwen en mannen volgens het onderzoek *Culturele Veranderingen*

Sekse

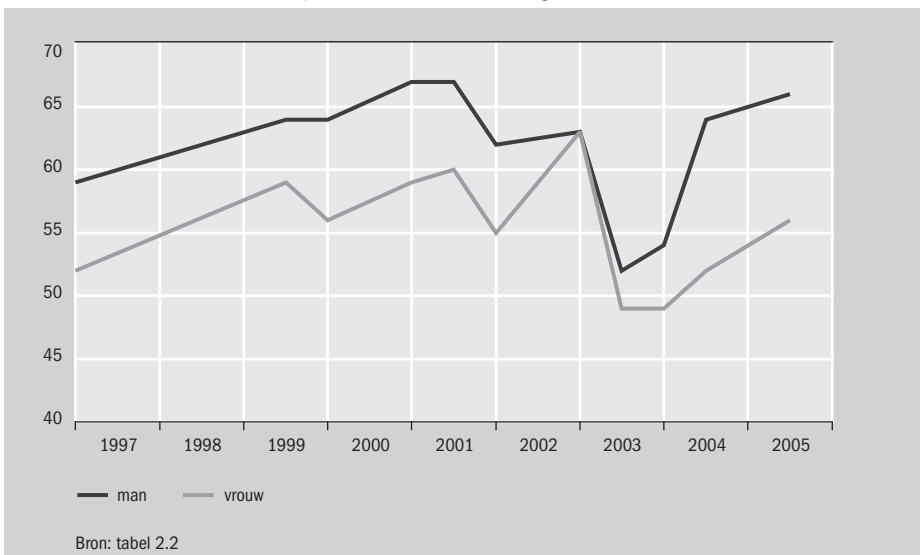
Eerdere bevindingen over sekseverschillen in vertrouwen lopen uiteen. Zo trof Mirrlees-Black (2001) in het Verenigd Koninkrijk meer vertrouwen in de rechtspraak bij vrouwen aan en vond Benesh (2006) in de Verenigde Staten geen verschil. In onze eerdere publicatie bleken volgens de gegevens van het Nationaal Kiezersonderzoek 2002-2003 vrouwen minder vertrouwen te hebben. De gegevens in figuur 3.1 bevestigen dit verschil voor 2004, maar niet voor de twee eerdere meetpunten. Vrouwen zouden dus negatiever geworden zijn over de rechtspraak.²

De ontwikkeling dat vrouwen negatiever worden over de rechtspraak is opvallend, reden waarom we ook nog naar andere data kijken. Figuur 3.2 laat de EB-verschillen zien en figuur 3.3 de JIM-verschillen. In beide gevallen tonen vrouwen minder vertrouwen dan wel tevredenheid.³

Ook uit een eenmalig onderzoek naar vertrouwen in de rechtspraak van 9 september 2005 van TNS/NIPO kwam naar voren dat vrouwen minder vertrouwen hebben in de rechtspraak dan mannen. Al deze gegevens betreffen onderzoek vanaf 1997/1999 en het is goed mogelijk dat met deze onderzoeken ook in eerdere jaren meer vertrouwen bij vrouwen zou zijn aangetroffen.

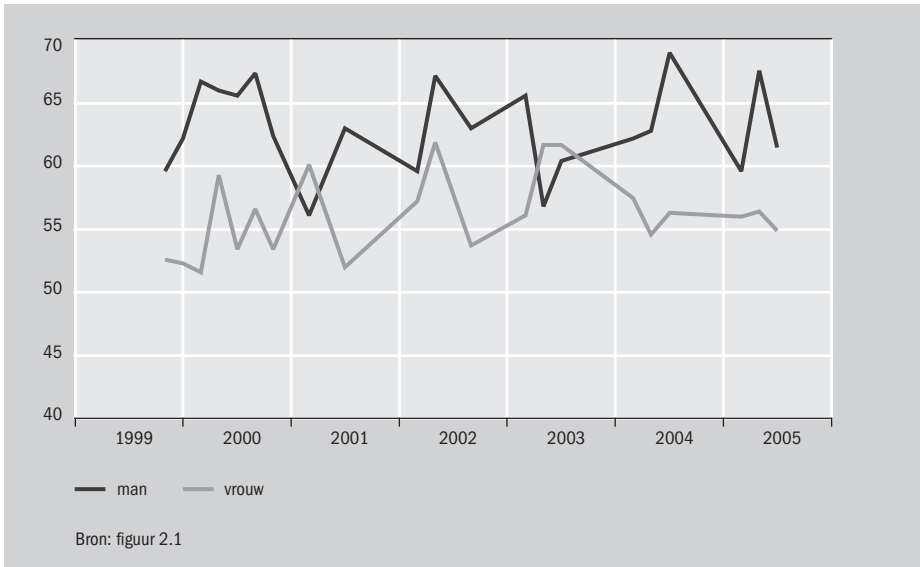
Figuur 3.2

Vertrouwen in de rechtspraak bij vrouwen en mannen volgens de Eurobarometers

Figuur 3.3

Vertrouwen in de rechtspraak bij vrouwen en mannen in de Justitie Issues Monitor

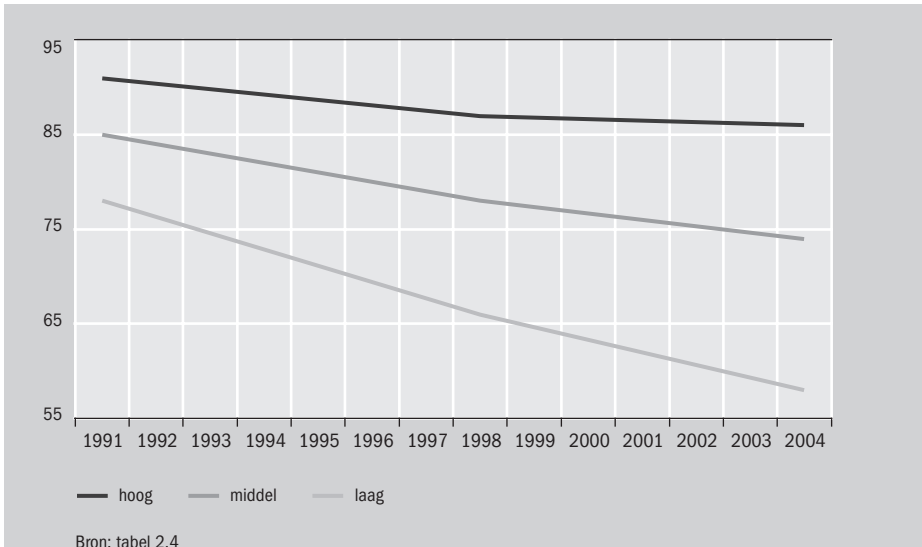
De vermindering van vertrouwen bij vrouwen van 1991 tot 2004 volgens *Culturele Veranderingen* geldt specifiek voor de rechtspraak.⁴ We kunnen slechts gissen naar de oorzaken. Misschien hebben vrouwen het idee dat de rechtelijke macht misdrijven als huiselijk geweld verwaarloost. Of misschien is voor vrouwen minder vertrouwenwekkend dat er steeds meer vrouwelijke rechters komen. Dat zijn interessante vragen voor verder onderzoek, maar dat is hier niet mogelijk.

Opleidingsniveau

In diverse onderzoeken is gebleken dat hogeropgeleiden meer vertrouwen in de rechtspraak hebben dan lageropgeleiden (o.a. Benesh 2006, Dekker et al. 2004: 63). Het verband tussen opleidingsniveau en vertrouwen in de rechtspraak lijkt in figuur 3.4 tussen 1991 en 2004 sterker te zijn geworden: het vertrouwen in de rechtspraak daalt vooral onder laag-opgeleiden, terwijl het vertrouwen onder hoog-opgeleiden veel minder sterk gedaald is.

Figuur 3.4

Vertrouwen in de rechtspraak op drie opleidingsniveaus

De verschillen tussen lager- en hogeropgeleiden zijn in 2004 veel groter dan in 1991. Een verklaring van de sterke daling op het laagste niveau en de geringere daling op hogere niveaus kan diploma-inflatie zijn: bij de lageropgeleiden van 2004 zitten alleen nog de laagst opgeleiden; anderen zijn doorgeschoven naar hogere niveaus.

Tot slot van deze paragraaf toont tabel 3.1 voor de drie metingen van 2005 de verschillen in vertrouwen tussen seksen en tussen opleidingsniveaus.

Tabel 3.1

Vertrouwen in de rechtspraak, 2005, in procenten van de deelnemers aan het 2Vandaag-panel van 20 jaar en ouder

	april 2005		september 2005		december 2005	
	allen	vast	allen	vast	allen	Vast
allen	41	45	33	37	40	43
seks:						
- man	40	45	34	36	44	45
- vrouw	41	45	32	38	39	41
opleidingsniveau:						
- lo, lbo, mavo	29	38	21	30	32	35
- havo, hbs, vwo, mbo	45	47	38	40	45	46
- hbo of wo	62	62	54	54	62	60

a Heeft 'veel' of 'tamelijk veel' vertrouwen; 'allen'= alle deelnemers per meting en 'vast' = deelnemen aan alle drie metingen.

Bron: 2Vandaag 17 april 2005, 18 september 2005, 12 december 2005; gewogen resultaten.

De ontwikkeling in het hele panel en onder alle vaste deelnemers daaraan verschilt onderling niet, en keert minder of meer geprononceerd ook terug in de subgroepen: een daling in september ten opzichte van april en herstel in december. Daar komen we in hoofdstuk 4 op terug. Net als bij *Culturele Veranderingen* hebben hogeropgeleiden meer vertrouwen dan lageropgeleiden; vrouwen hebben alleen in december iets minder vertrouwen dan mannen. Zoals gezegd wijzen diverse andere onderzoeken thans op een lager niveau van vertrouwen bij vrouwen.

3.3 Oordelen over de kwaliteit van de rechtspraak

Tabel 3.2 laat zien hoe een aantal waarderingen van afzonderlijke aspecten van het functioneren van rechters (rapportcijfers) doorwerken op het algemene oordeel over rechters.

Tabel 3.2

Effecten van oordelen over de rechtspraak op de opvatting dat de rechter zijn werk goed doet, gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a

in welke mate (1→10) voldoen rechters aan de volgende eisen?	ongecorrigeerd	gecorrigeerd voor de andere effecten
snel beslissen	0,15**	0,03
iedereen gelijk behandelen	0,28**	0,20**
begrijpelijk uitleggen	0,08**	-0,08*
weten wat er in de samenleving leeft	0,30**	0,23**
op dezelfde wijze beslissen als andere rechters	0,10**	-0,11**
de juiste straffen geven (in het geval van de strafrechter)	0,24**	0,15**

a Significantie: * p < 0,05; ** p < 0,01 (tweezijdig)

Bron: Justitie Issue Monitor 45 (september 2003), 47 (maart 2004), 51 (september 2004)

De eerste cijferkolom vermeldt hoe sterk het effect is van de waarderingen als geen rekening is gehouden met de andere waarderingen; de tweede cijferkolom vermeldt de effecten als daarmee wel rekening is gehouden. In beide gevallen komen als belangrijkste criteria naar voren: ‘weten wat er in de samenleving leeft’ en ‘iedereen gelijk behandelen’(vgl. Elffers en De Keijser 2004: 65). ‘De juiste straffen geven’ is op zich ook belangrijk, maar een stuk minder als rekening is gehouden met de andere criteria; opvallend is dat ‘snel beslissen’ en ‘op dezelfde wijze beslissen’ zelfs een negatief effect hebben als rekening is gehouden met de andere effecten.

Aan welke rechters denken mensen eigenlijk als ze hun oordelen geven? Daarnaast is in enkele peilingen van de *Justitie Issue Monitor* expliciet gevraagd. Van de respondenten die deze vraag voorgelegd kregen denkt maar liefst 53% aan rechters die zich bezighouden met strafzaken, politie, en criminaliteit. Verder denkt 27% niet aan een specifieke rechter en blijft 7% het antwoord schuldig. De overige 13% denkt aan

andere rechters (bestuursrechter, kinderrechter, vreemdelingenzaken of conflictbemiddeling tussen burgers of bedrijven).⁵ Dit kan verklaren waarom opvattingen over de strafmaat in Nederland zo'n sterk effect hebben op het vertrouwen in de rechtspraak.

In tabel 3.3 combineren we sociaaldemografische kenmerken met oordelen over politie, justitie en misdaad.⁶ Model 1 laat zien dat het vertrouwen in de rechtspraak slechts voor een klein deel te verklaren is uit de sociaaldemografische kenmerken van respondenten. De richting en sterkte van de relaties komt sterk overeen met de bevindingen uit ons eerdere onderzoek met gegevens uit de *Nationale Kiezersonderzoeken* (Dekker et al. 2004: 61 e.v.).

Tabel 3.3

Effecten van sociaaldemografische kenmerken en justitiële opvattingen op vertrouwen in de rechtspraak, 2004, gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a

	model 1 sociaaldemografisch	model 2 + prestaties
opleiding	0,24 **	0,16 **
vrouw	-0,07 **	-0,03
leeftijd	-0,06 **	-0,07 **
sociale klasse	0,08 **	0,04
werkeloos	-0,07 **	-0,06 *
frequentie van kerkbezoek	0,11 **	0,07 *
religie (ref.: geen)		
- rooms-katholiek	-0,01	0,01
- Nederlands-hervormd	0,04	-0,01
- gereformeerd	-0,02	-0,03
- islamitisch	0,02	0,00
- overig	-0,02	0,01
de rechter is onbevooroordeeld		0,34 **
de politie doet haar werk uitstekend		0,11 **
misdadigheid neemt af		0,02
misdaad is echt een probleem		-0,01
strafmaat is in Nederland te hoog		0,06 *
strafmaat is in Nederland strenger dan 10 jaar terug		0,03
doodstraf invoeren voor bepaalde straffen		-0,10 **
misdadiger niet straffen maar veranderen		0,07 **
seksmisdadiger niet straffen maar genezen		0,05
verklaarde variantie	0,11	0,34

a Significantie: * p < 0,05; ** p < 0,01 (tweezijdig)

Bron: Culturele Veranderingen 2004

Model 2 toont de effecten van waarderingen van de rechtspraak in combinatie met de achtergrondvariabelen. Afgaande op de verandering van de pseudo-r² (van 0,11

naar 0,34) verdrievoudigt de verklaringskracht door de toevoeging van indicatoren van de prestatiehypothese. Met name de opvatting over de onbevooroordeeldheid van de rechter blijkt een belangrijke voorspeller: wie de rechter als onbevooroordeeld beschouwt, is geneigd meer vertrouwen te hebben. Opvattingen over straffen zijn veel minder belangrijk en de opvattingen over misdadigheid doen in combinatie met de andere variabelen helemaal niets.

Deze bevindingen sporen met ander onderzoek (zie voor diverse Amerikaanse onderzoeken bijvoorbeeld Tyler en Huo 2002: 177 e.v.). Overtuigingen van onbevooroordeeldheid, gelijke behandeling, *procedural justice/fairness* en dergelijke zijn belangrijker voor het algemene oordeel over de rechter en het vertrouwen in de rechtspraak dan persoonlijke ervaringen en ideeën over de bijdrage van de rechtspraak aan de bestrijding van de misdaad (vgl. Benesh 2006; zie ook Barendrecht en Klijn 2004; 13-14).

3.4 Institutioneel vertrouwen en onbehagen

Het vertrouwen in de rechtspraak hangt sterk samen met het vertrouwen in andere instituties. Wie in het algemeen een groot vertrouwen heeft in maatschappelijke en politieke instituties, heeft dat ook in de rechtspraak. Uit verschillende analyses blijkt verder dat het vertrouwen in de rechtspraak met name sterk samenhangt met het vertrouwen in de politie, het parlement, en de ambtenarij. Een verkennende factor-analyse deelde het vertrouwen in de rechtspraak in bij zowel het overheidsbeleid (onderwijs en gezondheidszorg) als bij een brede restcategorie van politieke instituties (regering, politie, Tweede Kamer, ambtenaren en de EU). De analyses bevestigen dat de sterkte van de samenhang tussen verschillende vormen van vertrouwen, met name tussen vertrouwen in politie en vertrouwen in de rechtspraak, zeer sterk is. Respondenten maken blijkbaar inderdaad weinig onderscheid tussen de instituties.⁷

In tabel 3.4 verkennen we de verklaringskracht van institutioneel vertrouwen en indicatoren voor onbehagen. Model 3 laat zien dat we met de toevoeging van slechts één variabele voor institutioneel vertrouwen het vertrouwen in de rechtspraak statistisch aanzienlijk beter kunnen verklaren. Ook gecontroleerd voor andere variabelen (model 5) blijft algemeen institutioneel vertrouwen de belangrijkste determinant van vertrouwen in de rechtspraak, nog vóór het oordeel over de betrouwbaarheid van de rechter.

In model 4 komen indicatoren voor onbehagen aan bod. De resultaten bevestigen de verwachtingen dat een hoge mate van anomie (gemeten met stellingen dat door de veelheid van opvattingen of door de snelle veranderingen niet meer duidelijk is wat goed en slecht is), een negatief toekomstbeeld (hier geoperationaliseerd met vragen over de ontwikkeling van de zeden en van de economie) en politiek cynisme negatief uitwerken op vertrouwen in de rechtspraak. Veel sociaal vertrouwen (in onbekenden), een groot politiek zelfvertrouwen en tevredenheid met de democratie hebben een positief effect.⁸

Tabel 3.4

Effecten van diverse kenmerken op vertrouwen in de rechtspraak, 2004, gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten

	model 3 institutioneel vertrouwen	model 4 onbehagen	model 5 totaal
opleiding	0,16 **	0,13 **	0,10 **
vrouw	-0,04 *	-0,02	-0,01
leeftijd	-0,01	-0,03	-0,02
sociale klasse	0,03	0,01	0,01
werkeloos	-0,02	-0,02	-0,00
frequentie van kerkbezoek	0,05	0,07 *	0,04
religie (ref.: geen)			
- rooms-katholiek	-0,04	-0,02	-0,01
- Nederlands-hervormd	-0,01	0,03	-0,04
- gereformeerd	-0,05 *	-0,05	-0,05
- islamitisch	0,03	-0,00	0,00
- overig	-0,00	-0,01	0,01
algemeen institutioneel vertrouwen	0,47 **		0,30 **
de politie doet haar werk uitstekend			0,05 *
de rechter is onbevooroordeeld			0,25 **
misdaad is echt een probleem			0,01
strafmaat in Nederland te hoog			0,04
strafmaat in Nederland strenger dan 10 jaar terug			0,02
misdadiger niet straffen maar veranderen			0,05 *
misdadigheid neemt af			0,00
doodstraf invoeren voor bepaalde straffen			-0,09 **
seksmisdadiger niet straffen maar genezen			0,02
anomie		-0,09 **	-0,06 **
ontwikkeling zeden achteruit		0,03	0,01
verwacht crisis met veel werklozen		-0,08 **	-0,03 *
sociaal vertrouwen		0,06 **	0,02
politiek zelfvertrouwen		0,11 **	0,02
tevredenheid met de democratie		0,20 **	0,06 **
politiek cynisme		-0,10 **	-0,02
interactie: opleiding * anomie		0,07 **	0,04 *
verklaarde variantie	0,31	0,24	0,43

a Significantie: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$ (tweezijdig)

Bron: Culturele Veranderingen 2004

Hoewel in model 5 enkele voorspellers niet langer significant zijn wanneer we ze voor elkaars invloed controleren, blijkt het moeilijk nadere uitspraken te doen over de relatieve verklaringskracht van de drie benaderingen. Het model laat zien dat er veel overlap zit tussen de verschillende voorspellers met een gezamenlijke verklaringskracht van maar liefst 42% (pseudo r^2). Veel van deze verklaringskracht wordt veroorzaakt door slechts twee variabelen: algemeen institutioneel vertrouwen en de gepercipieerde onbevooroordeeldheid van de rechter.

In onze eerdere publicatie bleef de vraag openstaan wat het relatieve belang was van algemeen institutioneel vertrouwen en opvattingen over de strafmaat. De toen gebruikte data waren niet geschikt om dat te beoordelen. Model 5 laat nu echter zien dat algemeen institutioneel vertrouwen de belangrijkste voorspeller is voor vertrouwen in de rechtspraak, en dat het oordeel over de strafmaat het als voorspeller beduidend minder goed doet.⁹

3.5 Subcultuur en sociale omgeving

In gewone bevolkingsenquêtes zijn achterstandsgroepen vaak onvoldoende opgenomen voor nader onderzoek. Niet alleen is het aantal respondenten klein, de non-respons onder gemarginaliseerde groepen is ook nog relatief hoog. Het onderzoek *Culturele Veranderingen in Nederland 2004* heeft een aanvullende steekproef van respondenten in achterstandswijken en biedt dus wel de mogelijkheid tot een dergelijk onderzoek. We kunnen inwoners van achterstandswijken vergelijken met inwoners van gegoede wijken.¹⁰ In dit onderzoek zijn ook vragen opgenomen naar de ervaren sociale, economische en culturele deprivatie.

In achterstandswijken verwachten we een geringer vertrouwen in de rechtspraak vanwege:

- 1 de samenstelling van de bevolking; er zijn meer mensen met een lage opleiding, een laag inkomen, gevoelens van anomie en achterstelling, et cetera.; en
- 2 omgevingskenmerken; cumulaties van problemen die vertrouwen ondergraven, omringd zijn met mensen met minder wantrouwen, mogelijk ook de sociale norm dat je negatief uitlaat over gevestigde instellingen.

We gaan in tabel 3.5 eerst na of de beide soorten wijken van elkaar verschillen in de mate van vertrouwen en het oordeel over justitiële vraagstukken.

Tabel 3.5

Institutioneel vertrouwen en diverse oordelen over justitie en misdaad, in procenten naar wijk^a

	achterstandswijken ^b	gegoede wijken
vertrouwen in de rechtspraak	67	*73
vertrouwen in de regering	38	*55
vertrouwen in de Tweede Kamer	51	*64
vertrouwen in de politie	75	*81
rechter is onbevooroordeeld	47	*58
de politie doet haar werk uitstekend	31	31
misdadigheid neemt toe	75	79
misdaad hoort erbij	81	77
strafmaat in Nederland te licht	82	83
misdadiger niet straffen maar veranderen	36	38
seksmisdadiger niet straffen maar genezen	24	26
voor bepaalde misdaden doodstraf invoeren	32	32

a De wijken zijn onderscheiden op basis van hun (postcode)scores op een integrale SCP-leefsituatiemaat. Onder 'achterstandswijken' wordt gerapporteerd over een extra steekproef in een aantal wijken met een lage score; onder 'gegoede wijken' over respondenten uit wijken met een hoge score in de reguliere steekproef.

b Significante afwijkingen van gegooede wijken: * p < 0,05; ** p < 0,01 (tweezijdig)

Bron: Culturele Veranderingen 2004, gewogen resultaten.

Inderdaad hebben inwoners van achterstandswijken minder vertrouwen in de rechtspraak dan inwoners van gegooede wijken. Het verschil in vertrouwen in de politie en in de rechtspraak is echter niet groot. Bovendien is er geen significant verschil in opvattingen over justitiële kwesties. De enige uitzondering is de kwestie of de rechter onbevooroordeeld is. In achterstandswijken is men daar minder van overtuigd. Al met al lijkt de vrees dat inwoners van achterstandswijken veel negatiever denken over de rechtspraak nogal overtrokken. Nadere analyses laten ook zien dat er geen versterkend effect van de wijk als zodanig is op de negatieve attitudes door de achterstandswijken: gecontroleerd voor andere achtergrondkenmerken vallen de effecten van wijk in multivariate regressieanalyses geheel weg. De beperkte afwijkingen lijken dus puur een kwestie van bevolkingssamenstelling en niet van omgevingskenmerken.

Nog afgezien van het niveau van vertrouwen, kunnen inwoners van achterstandswijken en gegooede wijken verschillen in de manier waarop zij tot hun beoordeling van vertrouwen komen. Je kunt veronderstellen dat in gegooede wijken gering vertrouwen in de rechtspraak eerder een gevolg is van negatieve oordelen over het functioneren ervan, en in achterstandswijken eerder het gevolg van algemene gevoelens van onbehagen (Elchardus 2005). Tabel 3.6 vermeldt de bevindingen van een herhaling van regressieanalyses van model 5 uit tabel 3.3 met de belangrijkste indicatoren voor de reguliere steekproef en voor de beide soorten wijken.

De modellen verschillen weinig van elkaar. De effecten van de drie verschillende benaderingen (algemeen institutioneel vertrouwen, justitiële opvattingen, en psychologische sentimenten) liggen dicht bij elkaar. Het effect van de justitiële opvattingen op vertrouwen in de rechtspraak lijkt in de goedgeoede wijken wat groter dan in de achterstandswijken, maar deze verschillen zijn uitermate klein. Ook hier vinden we dus niet de grote verschillen die we theoretisch zouden verwachten.

Tabel 3.6

Effecten van diverse kenmerken op vertrouwen in de rechtspraak in Nederland en in twee soorten wijken, 2004, gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a

	reguliere steekproef	achterstandswijken	gegoede wijken
opleiding	0,10 **	0,09 **	0,09 **
algemeen institutioneel vertrouwen	0,32 **	0,32 **	0,31 **
de rechter is onbevooroordeeld	0,29 **	0,28 **	0,31 **
strafmaat in Nederland te hoog	0,04 *	0,02	0,05 *
misdadiger niet straffen maar veranderen	0,06 **	0,08 **	0,04
doodstraf invoeren voor bepaalde straffen	-0,09 **	-0,06 *	-0,13 **
anomie	-0,06 **	0,08 **	0,06 **
verwacht crisis met veel werklozen	-0,05 **	-0,03	-0,05 *
tevredenheid met de democratie	0,05 **	0,06 *	0,06 *
interactie: opleiding * anomie	0,04 *	0,03	0,06 **
verklaarde variantie	0,42	0,40	0,42

a Significantie: * p < 0,05; ** p < 0,01 (tweezijdig)

Bron: Culturele Veranderingen 2004

Kortom, inwoners van achterstandswijken blijken maar in zeer beperkte mate een lager vertrouwensniveau te hebben. Dat kan bovendien afdoende worden verklaard door de samenstelling van de wijk. Effecten van 'negatieve' individuele kenmerken kunnen culmineren, maar daar bovenop komt niet ook nog eens een negatief omgevingseffect. We vinden evenmin aanwijzingen dat inwoners van achterstandswijken en van goedgeoede wijken op een verschillende manier tot een vertrouwensoordeel komen.

3.6 Conclusie: vertrouwen in andere instituties heeft de grootste verklarende kracht

Drie conclusies kunnen we uit het voorgaande trekken. De belangrijkste is dat het vertrouwen in de rechtspraak bovenal te verklaren is aan de hand van het vertrouwen in andere instituties. De samenhang tussen verschillende vormen van institutioneel vertrouwen is uitermate sterk. Met name is er een verband tussen vertrouwen in de rechtspraak en vertrouwen in de politie.

Algemene houdingen blijken slechts beperkt van invloed te zijn op het vertrouwen in de rechtspraak. Opvallend is wel dat er een sterk interactie-effect is tussen opleiding en anomie. Anomie is een belangrijke predictor onder mensen met een lage opleiding, maar heeft nauwelijks impact onder mensen met een hoge opleiding. Dit is in overeenstemming met de onbehagthese van Elchardus (2005).

Van de opvattingen over de rechtspraak blijkt vooral de stelling dat de rechter onbevooroordeeld is sterk gerelateerd te zijn aan het vertrouwensoordeel. De overige relevante opvattingen betreffen alle de strafmaat. Dat laat nog eens zien dat bij burgers het beeld van de strafrechter de rechtspraak domineert. Wanneer mensen denken aan de rechtspraak, hebben zij de strafrechter voor ogen.

De tweede conclusie is dat de verschillende benaderingen die vertrouwen op het individuele niveau verklaren eerder complementair dan concurrerend zijn. De tegenstelling van de prestatithese en de onbehagthese is theoretisch wel interessant en heuristisch en interpretatief van belang, maar statistisch-empirisch is er niet makkelijk tussen te kiezen; met onze indicatoren kun je eigenlijk helemaal geen voorkeur voor de ene of de andere these uitspreken. Bij de prestaties gaat het om de gepercipieerde prestaties en die zijn ook afhankelijk van de stemming: uit onbehagen is men niet alleen geneigd de rechtspraak te wantrouwen, maar ook zijn prestaties negatief te waarderen.

Tot slot is de derde conclusie dat een contextuele benadering, die kijkt naar de sociale omgeving, weinig blijkt op te leveren. Het onderscheid tussen achterstandswijken en gegoede wijken levert geen extra verklaringskracht op voor de individuele benaderingen. Van een 'wijkeffect' is hier geen sprake.

Noten

- 1 Zoals al aangegeven zal bij de sociaaldemografische benadering veelal een verhaal horen dat in de andere benaderingen is uitgewerkt. De tweede benadering met verklaringen uit vertrouwen in het algemeen past in vierde benadering (uit algehele onvrede zullen alle instituties negatiever worden gewaardeerd). De contextuele benadering ad 5 is bijna altijd aanvullend. Er zijn bovendien combinaties mogelijk in de zin dat er verschillende belangrijkste benaderingen zijn voor verschillende bevolkingssegmenten
- 2 Nadere analyse laat zien dat onder oudere vrouwen (geboren voor 1956) het vertrouwen sterk is gedaald (-22%), terwijl het vertrouwen onder oudere mannen constant is gebleven. Het vertrouwen onder jongere vrouwen is minder gedaald (-15%), waarbij het verschil met jongere mannen (-7%) opvallend is, maar kleiner. Het veranderende effect van geslacht op het vertrouwen in de rechtspraak komt opvallend genoeg niet terug bij het vertrouwen in andere instituties.
- 3 In Europees verband blijkt Nederland gelijkenissen te vertonen met Denemarken, Zweden en in mindere mate met het Verenigd Koninkrijk. In Frankrijk, Ierland en Spanje blijken vrouwen meer vertrouwen te hebben in de rechtspraak dan mannen. In Nederland, Denemarken en Zweden daarentegen hebben vrouwen (in toenemende mate) minder vertrouwen in de rechtspraak en in de politie dan mannen.
- 4 Anders dan voor vertrouwen in de rechtspraak zijn er in de gestapelde cv-data voor het vertrouwen in andere instituties (regering, bedrijven, kerk en onderwijs) geen significante interactie-effecten van sekse en tijd te signaleren. Sterker nog, geslacht blijkt op zichzelf, en ongecontroleerd voor andere achtergrondvariabelen in de meeste gevallen niet significant te zijn.
- 5 JIM 45, 47 en 51 (2003-2004) gecombineerd. Respondenten met een positief oordeel over de rechter blijken vaker geen specifieke rechter voor ogen te hebben. Van hen denkt 47% aan de strafrechter, van de respondenten met een negatief oordeel 66%.
- 6 In deze en volgende tabellen wordt gerapporteerd over 'gewone' (ols) regressieanalyses met de oorspronkelijke antwoorden op de vraag naar vertrouwen in de rechtspraak. Deze zijn blijkens tabel 2.4. voldoende normaal verdeeld om vertrouwen te behandelen als continue variabele.
- 7 Zowel op basis van de prestatiehypothese als de onbehagethese zou men kunnen verwachten dat de samenhang tussen vertrouwen in de rechtspraak en in andere instituties zwakker is onder hogeropgeleiden, omdat die op basis van meer kennis een specifiek oordeel kunnen vellen over de rechtspraak of vanwege het ontbreken van onbehagen minder last hebben van generaliserend wantrouwen. Empirische analyses op de data van *Culturele Veranderingen* geven echter geen blijk van een dergelijk verschil van sterkte van het verband tussen algemeen institutioneel vertrouwen en vertrouwen in de rechtspraak tussen laag- en hoogopgeleiden. Al dan niet gecontroleerd voor andere determinanten van het vertrouwen in de rechtspraak is er geen significant verschil in de relatiersterkte tussen laag- en hoogopgeleiden. Een uitermate zwak verschil wordt overigens wel gevonden in de sterkte van het verband tussen rechtspraak en politie. Onder hoogopgeleiden blijkt tegen de verwachting in een sterker verband tussen vertrouwen in de politie en vertrouwen in de rechtspraak. Het zwakke verband valt echter weg wanneer wordt gecontroleerd voor andere determinanten van vertrouwen in de rechtspraak.
- 8 Elchardus (2005) verwacht dat het belang van algemeen onbehagen sterker is onder maatschappelijk kwetsbare groepen (vrouwen, allochtonen, werkelozen, laagopgeleiden, ouderen) dan onder de minder kwetsbare groepen. Dat hebben we in vervolganalyses met diverse interactietermen getoetst. De effecten daarvan verdwijnen vrijwel altijd als wordt gecontroleerd voor andere determinanten. Het enige interactie-effect dat blijft

staan – zelfs na controle voor algemeen institutioneel vertrouwen in model 5 – is dat tussen opleiding en anomie. Onder mensen met een lage opleiding heeft anomie een sterker (negatief) effect op vertrouwen in de rechtspraak dan onder mensen met een hoge opleiding.

- 9 Omdat institutioneel vertrouwen sterk overlapt met de andere variabelen, is een tweetal analyses gedaan zonder deze variabele. Dan blijken de justitiegerelateerde variabelen van de prestatiethese duidelijk betere voorspellers te zijn dan de sociaal-psychologische variabelen van de onbehagethese. Dit komt echter vooral door de vraag naar de onbevooroordeelde rechter en die variabele zit wel dicht tegen vertrouwen aan (vgl. Kasperson et al. 1992).
- 10 Achterstandswijken zijn geselecteerd op basis van een SCP-achterstandsmaat (SCP 2005: 284). De inwoners worden vergeleken met respondenten uit het reguliere bestand die volgens dezelfde maat wonen in wijken met geringe achterstand, de ‘gegoede wijken’.

4 Verklaringen voor veranderingen in vertrouwen

4.1 Twee soorten verklaringen

Hoe zijn veranderingen in publiek vertrouwen te verklaren? Allereerst kunnen factoren veranderen die het vertrouwen verklaren. Het simpelste voorbeeld daarvan is een verandering in vertrouwen door een veranderde sociaaldemografische samenstelling van de bevolking. Zoals we zagen neigen hogeropgeleiden tot meer vertrouwen. Als het aandeel hoger opgeleiden in de bevolking toeneemt, zal dat op geaggregeerd niveau tot meer vertrouwen leiden. Daarnaast kunnen opvattingen, voorkeuren en percepties veranderen die van invloed zijn op vertrouwen. Als angst voor terrorisme het vertrouwen vergroot en meer mensen worden banger voor terrorisme, dan zal dat een positieve uitwerking hebben op het gemiddelde niveau van vertrouwen.¹ In zulke gevallen zijn de vertrouwenseffecten van de opvattingen constant, maar verandert de omvang van de groep of de populariteit van de opvatting.

Het kan echter ook zijn dat de vertrouwenseffecten zelf veranderen, dat vertrouwen stijgt of daalt binnen een bepaald segment van de bevolking of bij een groep met een bepaalde opvatting. Dat levert geen verklaring voor verschillen in vertrouwen op, maar wel een lokalisering van de verandering. Zo kan bijvoorbeeld het vertrouwen in de rechtspraak bij de gehele bevolking een beetje gedaald zijn omdat het bij jongeren sterk is gedaald; dan kunnen we specifiek bij jongeren gaan zoeken of zoeken naar factoren die specifiek voor jongeren van belang zijn.

Een heel ander soort verklaringen stelt maatschappelijke gebeurtenissen centraal en niet tot individuen herleidbare veranderingen: vertrouwen neemt af door verslechtering van de economie, door corruptie in het openbaar bestuur, door schandalen, et cetera. Het gaat hier om gebeurtenissen op macroniveau die veranderingen in het vertrouwensniveau zouden verklaren.

We moeten daarbij in het oog houden, dat er geen trendmatige verandering van het vertrouwensniveau te verklaren is. Zoals we hebben getoond in hoofdstuk 2 is er geen sterke stijging of daling op langere termijn. Verschillende metingen en onderzoeken leveren tegenstrijdige aanwijzingen op. Slechts in twee gevallen (EB en CV) hebben we een voldoende lange termijn om naar de effecten van de bevolkings-samenstelling te kijken. In paragraaf 4.2 nemen we de verklaringskracht van veranderingen in demografische kenmerken en in attitudes onder de loep. In paragraaf 4.3 onderzoeken we – met herhaalde metingen in hetzelfde panel op een korte termijn – de impact van schandalen op het vertrouwen.

4.2 Samenstellingseffecten

In paragraaf 3.2 is met de gegevens over vertrouwen in de rechtspraak uit *Culturele Veranderingen* al beschreven hoe verschillende seksen en mensen met verschillende

opleidingsniveaus zich onderscheidde in 1991, 1998 en 2004. Om veranderingen in vertrouwen te verklaren uit de bevolkingssamenstelling moet aan twee voorwaarden voldaan zijn. Ten eerste moeten er substantiële verschillen in vertrouwen zijn tussen de groepen in voortdurend dezelfde richting en ten tweede moet de relatieve omvang van de groepen veranderd zijn. Een sluitende verklaring vergt bovendien constante verschillen tussen groepen.

Dit betekent dat sekseverschil niet kan bijdragen aan een verklaring van verandering in vertrouwen in de rechtspraak in ons land; de verhouding tussen het aantal vrouwen en mannen is immers vrijwel constant. Bovendien bleek in figuur 3.1 volgens het onderzoek *Culturele Veranderingen 1991-2004* het verschil in de mate van vertrouwen tussen mannen en vrouwen niet steeds dezelfde kant op te wijzen.

Figuur 3.4 toonde voor opleidingsniveau in 1991, 1998 en 2004 wel dezelfde vertrouwenseffecten qua richting, maar niet qua sterkte. Er is in de tijd op alle niveaus een daling, maar deze is sterker bij de lager opgeleiden: de verschillen worden dus groter. Als men de verklaring daarvoor uitsluitend in het onderwijs wil zoeken, zou diploma-inflatie een factor kunnen zijn. Als mensen makkelijker doorstromen naar hogere niveaus, wordt op elk niveau wellicht ook minder 'geleerd' te vertrouwen. Hoe dat ook zij, de stijging van opleidingsniveaus kan geen sluitende verklaring bieden voor de aangetroffen daling van vertrouwen in de hele bevolking. Zonder stijgend opleidingsniveau zou de daling sterker zijn geweest.²

Tot zover de twee demografische kenmerken sekse en opleiding. Ze lijken geen (sekse) of hoogstens een dempend (opleiding) effect te hebben gehad op de daling van het vertrouwen in de rechtspraak. Samenstellingseffecten zouden ook bij opvattingen kunnen bestaan. Als een opvatting kan worden opgevat als een oorzaak van (gebrek aan) vertrouwen en de aanhang voor die opvatting verandert, dan zou dat een afdoende verklaring voor veranderingen in vertrouwen kunnen zijn, of in ieder geval een belangrijk deel van de verklaring. Een verandering in angstgevoelens of in een oordeel over justitie kan leiden tot fluctuerend vertrouwen. Maar ook hier komen we niet ver. Bij een combinatie van de ontwikkelingen in opvattingen (zie tabel 2.4) en de statistische effecten van die opvattingen op vertrouwen (zie model 2 in tabel 3.2) sneuvelen alle kandidaten ofwel bij gebrek aan voldoende effect in 2004 ofwel bij gebrek aan een goede trend. De opvattingen dat de politie haar werk uitstekend doet en rechters onbevooroordeeld zijn, hebben wel een duidelijk positief effect op vertrouwen, maar vertonen tussen 1991 en 2004 niet de afnemende populariteit die nodig is voor een verklaring van de daling in vertrouwen. Zonder verdere analyses kunnen we een verklaring van verandering in vertrouwen in de loop van de tijd veroorzaakt door de twee onderzochte effecten van bevolkingssamenstelling terzijde schuiven.

4.3 Gevolgen van gebeurtenissen

Veranderingen in het niveau van vertrouwen zijn dus niet eenvoudigweg te herleiden tot veranderingen in de bevolkingssamenstelling. In deze paragraaf wenden we onze blik daarom naar de maatschappelijke context: de media-aandacht voor en het

imago van de rechtspraak. We onderzoeken of contextuele veranderingen – in dit geval ontstaan door een justitieel schandaal – hebben geleid tot een verandering in vertrouwen. Specifiek kijken we naar de invloed van de media-aandacht in september 2005 voor het handelen van de rechtspraak en het Openbaar Ministerie inzake de Schiedamse parkmoord. In de Tweede Kamer leidde dit schandaal tot een heftig debat waarin diverse parlementariërs vreesden dat de burgers hun vertrouwen in justitie zouden kwijtraken. We zullen in het volgende nagaan of intensieve negatieve media-aandacht leidt tot een vermindering van het vertrouwen en dat na verloop van tijd – als die aandacht verdwijnt – het vertrouwen weer terugkeert.

Via de 2Vandaag-enquête beschikken we over een databestand waarin dezelfde respondenten in mei, september en december 2005 uitspraak deden over hun vertrouwen in de rechtspraak en over andere vormen van sociaal en institutioneel vertrouwen. Dat materiaal stelt ons in staat om eventuele verandering in vertrouwen in de rechtspraak onder invloed van media-aandacht heel nauwkeurig te traceren, namelijk via metingen voor, tijdens en na deze aandacht (zie tabel 2.5).

In september 2005 vond de meting van het vertrouwen plaats tijdens het hoogtepunt van de aandacht voor de zaak. In de media werd de rol van het Openbaar Ministerie breed uitgemeten en het imago van de rechtspraak aangetast. Dientengevolge daalde het vertrouwen in de rechtspraak. In december was de aandacht voor het schandaal weer goeddeels weggeëbd. Het vertrouwen herstelde zich tot nagenoeg het oude niveau. Als de veranderingen op de korte termijn inderdaad verklaard worden door mediabeelden en het imago van de rechtspraak, kunnen we stellen dat het mediaschandaal rond de Schiedamse parkmoord wel op de korte, maar niet op de lange termijn het imago van de rechtspraak heeft aangetast.

Met gegevens van de vaste respondenten van het 2Vandaag-panel brengen we in tabel 4.1 individuele veranderingen van vertrouwen in de rechtspraak in kaart aan de hand van demografische variabelen, mediagebruik en vertrouwen in andere instituties. Op deze manier onderzoeken we bij welke respondenten de verandering in het vertrouwen in de rechtspraak gesitueerd is. We hadden graag meer variabelen willen onderzoeken, maar gegevens daarvoor ontbreken. Bovendien zijn niet alle vragen ook in december 2005 gesteld: de vragen naar sociaal vertrouwen en naar het vertrouwen in de premier keerden in de derde golf van dit panelonderzoek niet terug.

De tabel geeft per rij voor elke groep aan van welk percentage het vertrouwen steeg en van welk percentage het vertrouwen daalde. De ‘restcategorie’, die niet is weergegeven, betreft het percentage respondenten waarvan het vertrouwen constant bleef. Met andere woorden, zoals de eerste rij laat zien stijgt tussen april en september bij 17% van de respondenten het vertrouwen, terwijl het bij 28% van de respondenten daalt. Bij een meerderheid van de respondenten (55%, want $100\% - 17\% - 28\%$) is het oordeel over de rechtspraak in april gelijk aan het oordeel in september. Evenzo blijkt 60% van de respondenten hetzelfde niveau van vertrouwen te rapporteren in september als in december.

Tabel 2.5 liet eerder al zien dat het vertrouwen in de rechtspraak was gedaald tussen april en september 2005, en dat het zich herstelde tussen september en

december 2005. Tabel 4.1 toont nu dat dit herstel grotendeels plaatsvindt bij diezelfde mensen bij wie het vertrouwen eerst gedaald was. Onder diegenen bij wie tussen april en september 2005 het vertrouwen was gedaald, bevond zich de grootste groep respondenten met een stijgend vertrouwen (namelijk 52%) tussen september en december 2005. Ter vergelijking, voor slechts 17% van de mensen met een eerder constant niveau van vertrouwen tussen april en september, steeg het vertrouwen tussen september en december. Voor 2% van de mensen bij wie het vertrouwen steeg tussen april en september, steeg dit vertrouwen ook tussen september en december. Dit leidt tot de conclusie dat bij een nog tamelijk grote groep mensen het vertrouwen fluctueert. Met name bij groepen van wie het vertrouwen in eerste instantie stijgt, daalt het vertrouwen later – en vice versa.³

De dominante beweging is dat vertrouwen eerst daalt, en vervolgens stijgt. De eerste daling gebeurt mogelijk onder invloed van maatschappelijke gebeurtenissen (denk aan politieke schandalen of kwesties zoals de Schiedammer parkmoord). Deze eerste, negatieve, reactie op dergelijke maatschappelijke kwesties ebt na verloop van tijd echter weg en het vertrouwen lijkt zich te herstellen. Als het vertrouwen in de rechtspraak daalt door een relatief kortdurende kwestie, dan hoeft dat blijkbaar niet op de lange termijn door te werken. Dat zal wel anders zijn als de betrouwbaarheid van de rechtspraak over een langere periode ter discussie staat door missers en schandalen, maar zo lang het om incidenten gaat stelt tabel 4.1 voorlopig gerust.

De bivariate analyses in tabel 4.1 laten zien onder welke groepen het vertrouwen stijgt en daalt. Bovendien tonen ze onder welke groepen het vertrouwen het meest constant is. De tabel kan echter niet worden geïnterpreteerd als een causaal verband tussen deze variabelen. Nog afgezien van de multivariate toetsing ontbreekt namelijk een belangrijk aspect: het verankeringspunt.

Om de betekenis van het verankeringspunt uit te leggen, moeten we terug naar de kern van deze paragraaf. We hebben ons tot doel gesteld veranderingen in vertrouwen te verklaren. Bij sommige respondenten stijgt het vertrouwen, bij andere daalt dit. De mate waarin iemands vertrouwen kan stijgen of dalen hangt uiteraard sterk samen met de mate van vertrouwen die men aanvankelijk heeft. Wie in april geen vertrouwen in de rechtspraak heeft, kan in september onmogelijk nog minder vertrouwen uitspreken (*the only way is up*). Andersom geldt, dat wie volledig vertrouwen heeft in de rechtspraak, dat niet zal kunnen overtreffen. We moeten er dus rekening mee houden dat de verandering van het vertrouwen van een respondent tussen tijdstippen t_1 en t_2 deels wordt verklaard door zijn vertrouwen op t_1 . Dit vertrouwen op t_1 noemen we hier het verankeringspunt – de beginsituatie die we moeten meenemen.

Tabel 4.1

Veranderingen in vertrouwen in de rechtspraak in 2005, in procenten van respondenten van 20 jaar en ouder

	april - september		september - december	
	% meer vertrouwen	% minder vertrouwen	% meer vertrouwen	% minder vertrouwen
allen	17	28	25	15
- eerdere daling van het vertrouwen	-	-	52	3
- eerder constant vertrouwen	-	-	17	12
- eerdere stijging van het vertrouwen	-	-	5	51
seks				
- man	18	28	26	16
- vrouw	15	29	24	15
leeftijd				
- 20-39 jaar	19	24	23	17
- 40-54 jaar	16	28	25	14
- 55+	17	30	28	14
opleiding				
- lo, lbo, mavo	18	27	25	15
- havo, hbs, vwo, mbo	19	29	26	16
- hbo of wo	15	28	26	14
leest een krant				
- ja	16	31	24	13
- nee	17	28	26	16
verandering in het vertrouwen in de politie				
- omlaag	11	42	19	23
- constant	17	26	23	16
- omhoog	27	18	35	10
verandering in het sociaal vertrouwen				
- omlaag	16	31	-	-
- constant	16	28	-	-
- omhoog	21	23	-	-
verandering in het vertrouwen in het kabinet				
- omlaag	19	28	27	16
- constant	16	28	24	15
- omhoog	21	24	29	15
leest de Volkskrant				
- ja	14	32	27	13
- nee	18	27	25	16
leest De Telegraaf				
- ja	24	21	26	14
- nee	15	30	24	18

Bron: 2Vandaag; 9.973 respondenten van alle drie rondes (17 april, 18 september en 12 december 2005)

Tabel 4.1 (vervolg)

	april - september		september - december	
	% meer vertrouwen	% minder vertrouwen	% meer vertrouwen	% minder vertrouwen
verandering in het vertrouwen in de premier				
- omlaag	17	29	-	-
- constant	16	28	-	-
- omhoog	22	22	-	-
religie				
- geen	17	28	24	16
- rooms-katholiek	16	30	29	14
- protestants	20	26	25	21
- overig	15	34	31	13

Bron: 2Vandaag; 9.973 respondenten van alle drie rondes (17 april, 18 september en 12 december 2005)

In tabel 4.1 zagen we dat bij enkele groepen bij wie het vertrouwen sowieso laag was (o.a. Telegraaflezers en lageropgeleiden) er een relatief sterke toename van het vertrouwen was tussen april en september 2005. Bij lezers van *de Volkskrant* en bij hogeropgeleiden vinden we het omgekeerde. Er zijn twee verklaringen. De eerste is dat er een direct causaal verband is. *De Telegraaf* lezen en/of een lage opleiding hebben leidt tot een stijging van het vertrouwen tussen april en september. De tweede verklaring benadrukt groepsverschillen in het verankeringspunt. Telegraaflezers en lageropgeleiden zullen eerder een toename van het vertrouwen kunnen laten zien dan groepen bij wie het vertrouwen hoog is (o.a. *Volkskrant*lezers, hogeropgeleiden en ouderen), omdat hun vertrouwen in april al laag was. Omgekeerd zullen groepen bij wie het vertrouwen al hoog is eerder een afname in vertrouwen kunnen laten zien.

Om na te gaan welk mechanisme nu werkzaam is (een causale relatie of een statistisch gevolg van het verankeringspunt), toetsen we beide verklaringen simultaan in een multivariaat regressiemodel. We nemen in dit model alle variabelen op uit tabel 4.1 alsmede het verankeringspunt (het vertrouwensniveau in april 2005 voor de verklaring van de verandering tussen april en september, respectievelijk het vertrouwensniveau in september 2005 voor de verklaring van de verandering tussen september en december).

Allereerst is in de lineaire-regressiemodellen het verankeringspunt als determinant van de verandering toegevoegd: deze draagt het sterkst bij aan de verklaring van de variantie van de verandering. Vervolgens hebben we de overige variabelen uit de vorige tabel toegevoegd.

Tabel 4.2

Effecten van diverse kenmerken op veranderingen in vertrouwen in de rechtspraak, 2005, gestandaardiseerde coëfficiënten^a

	verandering april-september	verandering september-december
verankering: vertrouwen in april 2005	-0,53 **	
verankering: vertrouwen in september 2005	.	-0,25 **
eerdere daling van het vertrouwen	.	0,41 **
vrouw	-0,05 **	-0,04
opleidingsniveau	0,13 **	0,06 **
leeftijd	-0,13 **	0,03 **
leest een krant	0,09 **	0,05
leest <i>Volkskrant</i>	0,03 **	0,04 **
leest <i>Telegraaf</i>	-0,03 **	-0,05 **
verandering in het vertrouwen in de politie	0,10 **	0,11 **
verandering in het sociaal vertrouwen	0,08 **	.
verandering in het vertrouwen in het kabinet	0,02	0,00
verandering in het vertrouwen in de premier	0,06 **	.
religie (ref: geen)		
- rooms-katholiek	-0,01	0,08 **
- protestant	0,06 **	0,01
- overig	-0,01	0,01

a Significantie: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$ (tweezijdig)

Bron: 2Vandaag; 7.145 respondenten met alle gegevens voor alle drie rondes (17 april, 18 september en 12 december 2005)

Toevoeging van het verankeringspunt laat in veel gevallen de richting van de gevonden bivariate verbanden intact. Uitzondering is de relatie tussen mediagebruik en vertrouwen. Waar men uit de bivariate tabel kan opmaken dat het lezen van De Telegraaf een positief effect had op veranderingen van het vertrouwensniveau in beide perioden, en het lezen van de Volkskrant een negatief effect op de verandering tussen april en september, blijkt nu uit de multivariate analyse dat in beide perioden het lezen van De Telegraaf zorgt voor een negatieve afwijking van de bevolkingstrend en het lezen van de Volkskrant voor een positieve afwijking. Het negatieve effect van De Telegraaf en positieve effect van de Volkskrant is in de lijn van eerder aangetroffen media-effecten. Een kleine kanttekening hierbij: het negatieve effect van het lezen van De Telegraaf wordt geheel gecompenseerd door het positieve effect van het feit dat er überhaupt een krant wordt gelezen. Het netto-effect is dus nihil.

Ook blijkt de eerdere ontwikkeling van het vertrouwen tussen april en september verreweg de belangrijkste voorspeller van de ontwikkeling tussen september en december. Het verband is zoals verwacht negatief (er is vooral een stijging in december bij wie daalde tussen april en september). Dit impliceert dat er een specifieke

groep respondenten is bij wie het vertrouwen in de rechtspraak sterk fluctueert, los van inhoudelijke redenen. Bij deze groep is een minder diepgeworteld oordeel over de rechtspraak, dat daardoor eerder beïnvloedbaar zal zijn door beelden en imago's in de media.

4.4 Conclusie: nog geen afdoende verklaringen

De veranderingen in vertrouwen zijn met het beschikbare materiaal niet goed te verklaren. Om te beginnen is niet zo evident om welke veranderingen het precies gaat. De gegevens in hoofdstuk 2 leverden geen gemeenschappelijk beeld. De poging in paragraaf 4.2 om veranderingen in vertrouwen volgens *Culturele Veranderingen 1991-2004* te verklaren uit bevolkingssamenstelling leed schipbreuk. In paragraaf 4.3 verlegden we de aandacht naar veranderingen in het vertrouwen op korte termijn: drie meetpunten in één jaar met vlak voor het middenpunt een relevante gebeurtenis. Niet bewijsbaar met onze data, maar wel aannemelijk is een beperkt en tijdelijk negatief effect van een (media-)schandaal op het vertrouwen in de rechtspraak. Bleef bij een (kleine) meerderheid van respondenten van een panel in 2005 het vertrouwen stabiel na de berichtgeving over de Schiedammer parkmoord, bij de meeste anderen was sprake van een daling en vervolgens herstel. In hoeverre het laatste een gevolg was van overtuigende reacties van de autoriteiten of simpelweg een terugkeer naar een natuurlijk niveau bij gebrek aan nieuwe schandalen, weten we helaas niet.

Deze resultaten en bevindingen ten aanzien van ontwikkelingen in politiek vertrouwen op langere termijn – de daling in Duitsland na de eenwording, in België na de schandalen van midden jaren negentig en in Nederland na 2002 (Dekker 2006, Dekker en Van der Meer 2006) – wijzen op het belang van (berichtgeving over) maatschappelijke en politieke gebeurtenissen om veranderingen in vertrouwensniveau te verklaren. Daarbij moet ook rekening worden gehouden met zichzelf versterkende effecten in de publieke opinie: ik vertrouw een institutie niet omdat uit onderzoek en de media blijkt dat ze volgens de meeste of groeiende groep medeburgers niet te vertrouwen is.

Noten

- 1 Er is in deze voorbeelden eigenlijk pas sprake van een verklaring in zoverre het demografische verschil zelf als verklaring is geaccepteerd (het verschil is begrijpelijk/te duiden) respectievelijk aannemelijk is gemaakt dat de opvattingen een oorzaak zijn en niet een gevolg of slechts een correlaat van vertrouwen (en idealiter ook nog is verklaard waarom die opvatting is veranderd).
- 2 Van de ondervraagden van *Culturele Veranderingen 1991* had bijna de helft het laagste opleidingsniveau, van de ondervraagden van 2004 nog ongeveer eenderde. Als meer opleiding tot meer vertrouwen leidt en er geen diploma-inflatie is, zou het vertrouwen hebben moeten stijgen. Als het dan toch daalt, heeft het stijgend opleidingsniveau blijkbaar onvoldoende compensatie kunnen bieden voor andere factoren met een negatieve invloed op vertrouwen.
- 3 We kijken zo naar de mogelijkheid dat zich hier slechts een simpele tendens naar het midden manifesteert vanwege bodem- en plafondeffecten.

5 Samenvatting en slotbeschouwing

5.1 De belangrijkste bevindingen

Het vertrouwen in de rechtspraak in Nederland is in vergelijking met andere EU-lidstaten hoog; eind 2005 nam Nederland de vierde plaats in na Denemarken, Finland en Oostenrijk (zie de bijlagentabel van hoofdstuk 2). Oftewel, Nederland bevindt zich ‘in de bovenkant van de middenmoot’ (Van Koppen 2003). In onze eerdere publicatie (Dekker et al. 2004) gingen we verder op de landenvergelijking in. Nu staat Nederland centraal aan de hand van drie vragen: neemt het vertrouwen in de rechtspraak af; wat zijn de belangrijkste achtergronden van individuele verschillen in vertrouwen, en in hoeverre bieden die individuele achtergronden en maatschappelijke gebeurtenissen een verklaring voor veranderingen in het vertrouwen?

Wie de vraag naar de ontwikkeling van vertrouwen stelt, is meestal bezorgd over een daling, ongeacht of die verwacht is of al opgetreden.¹ Toch geven de nieuwe cijfers in hoofdstuk 2 nauwelijks aanleiding tot ongerustheid. Figuur 2.2 laat zien dat er eerder sprake is van fluctuaties dan van een trendmatige daling. Bij de metingen van 2005 op drie tijdstippen in 2005 was aannemelijk dat er op korte termijn een daling plaatsvond vanwege een (media-)schandaal rond de rechtspraak en vervolgens herstel optrad (§ 4.3), maar een dergelijke verklaring ligt vaak niet voor het grijpen. Het vertrouwen in de rechtspraak zal eerder worden meegesleept met ontwikkelingen in opinies over verwante instituties of met een algehele stemmingswisseling in de maatschappij. Daarnaast zullen er steekproeffluctuaties en andere toevalligheden werkzaam zijn. De wisselende niveaus van vertrouwen in frequente metingen zijn op zijn minst een waarschuwing tegen het vanzelfsprekend trendmatig duiden van enquêtegegevens die met lange tussenpozen zijn verzameld. Het antwoord op de eerste vraag is dat er in ieder geval geen duidelijke trend van afnemend vertrouwen is.

Het antwoord op de tweede vraag, die naar de achtergronden van vertrouwen van individuen, hebben we in hoofdstuk 3 gezocht vanuit diverse benaderingen. Met de data van het onderzoek *Culturele Veranderingen in Nederland 2004* konden we vertrouwen in de rechtspraak relateren aan algemeen institutioneel vertrouwen, aan oordelen over de rechtspraak (over misdaad, straf en eerlijkheid) en aan sentimenten als cynisme, anomie en zelfvertrouwen. Daarnaast bood de extra steekproef van achterstandswijken in dit onderzoek de mogelijkheid om naar omgevingseffecten te kijken. Dat laatste leverde weinig op. De verschillen tussen soorten wijken waren beperkt en verdwenen als de samenstelling statistisch constant werd gehouden. Het vertrouwen in de rechtspraak bleek vooral gerelateerd aan het vertrouwen in andere instituties (met name de politie). Opvattingen over justitie in brede zin waren ook relevant, vooral de opvatting over de onbevooroordeeldheid van de rechter en in mindere mate opvattingen over straffen. Algemene sociale en politieke houdingen voegden statistisch weinig toe aan de verklaring vanuit institutioneel vertrouwen en justitiële opvattingen.

Verschillen in opleidingsniveau behielden gecorrigeerd voor al deze factoren een zelfstandig effect. De beantwoording van de tweede vraag is lastig: de statistisch belangrijkste factoren – geloof in de beroepsethiek van rechters en vertrouwen in andere instituties – zitten conceptueel en qua meting dicht tegen het te verklaren verschijnsel aan en hebben als verklaring iets tautologisch. Is het statistisch wat minder presterende opleidingsniveau niet minstens zo'n belangrijke achtergrond?

Bij de derde vraag, die naar de verklaring van ontwikkelingen van het vertrouwen in de maatschappij, kwamen we in het vorige hoofdstuk tot de conclusie dat individuele achtergrondkenmerken, houdingen en opvattingen van beperkt belang zijn en de impact van gebeurtenissen, met name schandalen, waarschijnlijk slechts tijdelijk van invloed is. We kunnen weinig verklaren, maar dat is ook omdat er weinig te verklaren is. En daarmee zijn we terug bij het antwoord op de eerste vraag: het ontbreken van een duidelijke ontwikkeling van vertrouwen in de rechtspraak.

5.2 Meer onderzoek?

In aanvulling op ons eerdere rapport hebben we gegevens over ontwikkelingen in vertrouwen geactualiseerd, langetermijntrends in twijfel getrokken, achtergronden van individuele verschillen belicht en de impact van een justitieel schandaal verkend. Als vervolg hierop liggen drie soorten onderzoeken met bevolkingsenquêtes in de rede.

Ten eerste onderzoek om ontwikkelingen te blijven volgen. Ter verlenging van bestaande tijdreeksen ligt herhaling van de hier gebruikte vragen voor de hand, inclusief hun soms vreemde woordgebruik ('het justitiële apparaat', 'het Nederlandse rechtssysteem'; zie hoofdstuk 2). Erg bevredigend is dat echter niet. In de vorige publicatie hebben we al de nodige twijfels geuit bij de simpele directe enquêtevragen naar vertrouwen (Dekker et al. 2004: 17 e.v.). Het is tamelijk ongewis wat respondenten onder dat begrip verstaan. Het geeft te denken dat in hoofdstuk 2 de vertrouwenscores wat minder stabiel leken te zijn dan de cijferreeksen over de stellingen van onbevooroordeelde rechters (CV) en rechters die hun werk goed doen (JIM). Dat kan ermee te maken hebben dat antwoorden op directe vragen naar vertrouwen sterk beïnvloed worden door wisselende betekenissen en associaties. Reacties op dat soort enquêtevragen zullen soms meeliften met een algemeen maatschappelijk vertrouwen of onbehagen en soms sterk beïnvloed worden door bepaalde incidenten, opvallende prestaties of bijzondere behoeften aan vertrouwen in het recht. Het is misschien dan maar net wat er vanwege het nieuws van de afgelopen dagen als eerste bij de meeste respondenten opkomt (vgl. Zaller 1992). Is men echt geïnteresseerd in vertrouwen, dan verdienen vragen die specifieke aspecten van vertrouwen expliciet benoemen (integriteit, goede bedoelingen, competenties) ongetwijfeld de voorkeur boven vragen die de betekenis en associaties van vertrouwen overlaten aan de respondent. Daarbij verdient ook nog aandacht waar burgers bij 'rechtspraak' aan denken, waarschijnlijk vooral het strafrecht (zie § 3.3).

Ten tweede kan opnieuw worden gepleit voor verder onderzoek met de onbehagen- en prestatiehypothese. We gaven al aan dat de thesen eerder complementair dan concurrerend zijn. Wellicht is het meer een kwestie van volgorde: de prestatiehypothese wordt relevant op het moment dat de kijk op de rechtspraak niet meer wordt bepaald door onbehagen (of, omgekeerd, door een even diffuus vertrouwen in de instituties) en er betrokkenheid (belang, interesse) bij de rechtspraak is. We spraken in hoofdstuk 3 de verwachting uit dat dat moment vaker voor hogeropgeleiden was aangebroken, maar we vonden daarvoor empirisch geen aanwijzingen. Wellicht was onze verwachting onjuist, maar we hadden ook geen goede indicatoren voor gepercipieerde prestaties. Voor vervolgonderzoek zouden de prestaties beter gemeten moeten worden, evenals de afhankelijke variabelen: waarderingen van de resultaten van de rechtspraak en niet een onbepaald 'vertrouwen'.

Ten derde is verder onderzoek mogelijk naar de effecten van mediaberichtgeving over de rechtspraak. We verkeerden in de gelukkige omstandigheid dat we konden beschikken over paneldata over een periode waarin er veel media-aandacht was voor een schandaal. Daarvan konden we macro- en micro-effecten op het vertrouwen aannemelijk maken. Maar we beschikten niet over gedetailleerde informatie over het mediagebruik, terwijl je graag zou willen weten welk nieuws mensen tot zich nemen, hoe ze dat nieuws beoordelen en wat belangrijk is voor hun oordeelsvorming. Informatie over percepties van nieuws vanuit de rechtspraak zelf – reacties op problemen en misstanden, publieke verantwoording van gezagsdragers – zou bijzonder interessant en van praktisch belang zijn. Om individuele veranderingen na te gaan zou men deze informatie willen hebben van een panel en dan is men ook nog aangewezen op schandalen of andere onvoorspelbare impulsen voor extra media-aandacht. Dat wordt niet alleen pijnlijk, maar ook problematisch qua betrouwbaarheid: over een langere periode regelmatig vragen stellen naar mediagebruik heeft consequenties voor dat mediagebruik. Wie maandelijks wordt gevraagd naar het lezen over de rechtspraak gaat allicht wat meer op berichtjes daarover letten.

We betwijfelen of vervolgonderzoek naar de onbehagen- en prestatiehypothese en zwaar panelonderzoek naar media-effecten het geld en de moeite waard zijn. Liever raden we opnieuw aan om '...meer kwalitatief onderzoek te doen. Met individuele interviews en groepsgesprekken zou dan eerst eens kunnen worden nagegaan in hoeverre burgers eigenlijk serieuze opvattingen hebben over de rechtspraak en hoe ze hun oordelen in eigen woorden verbinden met persoonlijke achtergronden en ervaringen, mediaberichten en de publieke stemming van het moment.' (Dekker et al. 2004: 16). Dergelijk onderzoek kan ook input zijn voor een gesprek tussen beleidsmakers over de vraag wat ze eigenlijk precies willen weten als ze meer willen weten over het vertrouwen van het grote publiek.

Noot

- 1 Zo schuift mr. W.E. Haak (2007: 4) in een prestigieuze lezing met de titel 'Is er in Nederland een afnemend vertrouwen in de rechterlijke macht?' al na enkele alinea's van zijn tekst het materiaal dat misschien antwoord op zijn vraag zou kunnen geven als volgt terzijde: 'Ik laat deze onderzoeken verder rusten en vraag u mij te volgen in een eigen analyse van de omstandigheden die naar mijn idee de oorzaak vormen van een verminderd vertrouwen in de rechtspraak in de laatste decennia. Want duidelijk is uit de enquêtes dat het vertrouwen thans lager is dan in 1981 (in 2002 58%, in 1981 65%).' De vermelde cijfers betreffen overigens frequenties van antwoorden op verschillende vragen (zie respectievelijk tabel 2.2 en tabel 2.1).

Literatuur

- Barendrecht, J.M. en A. Klijn (2004). *Balanceren en vernieuwen*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak.
- Benesh, S.C. (2006). Understanding public confidence in American courts. In: *Journal of Politics*, jg. 68, nr.3, p. 697-707.
- Bouckaert, G. (1995). Remodeling quality and quantity in a management context. In: A. Halachmi en G. Bouckaert (red.), *Public productivity through quality and strategic management*. Rotterdam/Brussel: IOS/IIAS.
- Bouckaert, G., S. van de Walle, B. Maddens en J.K. Kampen (2002). *Service delivery satisfaction and trust in government*. Leuven: Public Management Institute.
- Dekker, P. (2006). Individuele achtergronden van gering vertrouwen in de regering. In: A. Korsten en P. de Goede (red.), *Bouwen aan vertrouwen in het openbaar bestuur*. Den Haag: Elsevier.
- Dekker, P., C. Maas-de Waal en T. van der Meer (2004). *Vertrouwen in de rechtspraak*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P. en T. van der Meer (2006). Een landenvergelijking van vertrouwen en ervaren bedreigingen. In: R. Pieterman, P. Dekker en H. Elffers (red.), *Veiligheid, vertrouwen en good governance* (p. 131-144). Den Haag: Elsevier.
- Elffers, H. en J.W. de Keijser. Het geloof in de kloof. In: J.W. de Keijser en H. Elffers (red.), *Het maatschappelijk oordeel over de strafrechter* (p. 53-84). Den Haag: Boom.
- Elchardus, M. (2002). *De dramademocratie*. Tiel: Lannoo.
- Elchardus, M. (2005). Tegenstellingen en conflicten in de symbolische samenleving. In: P. Dekker (red.), *Maatschappelijke tegenstellingen en de civil society* (p. 33-55). Driebergen: Synthesis.
- Elchardus, M. en W. Smits (2002). *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brussel: Vubpress.
- Haak, W.E. (2007). *Is er in Nederland een afnemend vertrouwen in de rechterlijke macht?* Haarlem: Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen (Winterlezing 27 januari 2007).
- Kasperson, R.E., D. Golding en S. Tuler (1992). Social distrust as a factor in siting hazardous facilities and communication risks. In: *Journal of Social Issues*, jg. 48, nr. 4, p. 161-187.
- Keijser, J.W. de, P.J. van Koppen en H. Elffers (2006). *Op de stoel van de rechter*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak.
- Koppen, P.J. van (2003). *Verankering van rechtspraak* (oratie Vrije Universiteit). Deventer: Kluwer.
- Mirrlees-Black, C. (2001). *Confidence in the criminal justice system: Findings from the 2000 British crime survey*. London: Home Office.
- O'Neill, O. (2002). *A question of trust*. Cambridge (UK): Cambridge University Press.
- Rothstein, B. (2003). Social capital in a working democracy. In: O. Osterund (red.), *Power and democracy*. Londen: Ashgate.
- SCP (2005). *De sociale staat van Nederland 2005*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Tyler, T.R. en Y.J. Huo (2002). *Trust in the law*. New York: Russell Sage Foundation.
- Zaller, J.R. (1992). *The Nature and origins of mass opinion*. Cambridge (UK): Cambridge University Press.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt elke twee jaar zijn Werkprogramma vast.

De tekst van het lopende programma (2006-2007) is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Het Werkprogramma is rechtstreeks te bestellen bij het Sociaal en Cultureel Planbureau. ISBN 90-377-0267-8

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel. Een complete lijst is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

Sociale en Culturele Rapporten

Sociaal en Cultureel Rapport 2000. ISBN 90-377-0015-2

Sociaal en Cultureel Rapport 2002. De kwaliteit van de quartaire sector. ISBN 90-377-0106-x

In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004. ISBN 90-377-0159-0

Investeren in vermogen. Sociaal en Cultureel Rapport 2006. ISBN 90-377-0285-6

The Netherlands in a European Perspective. Social & Cultural Report 2000. ISBN 90-377-0062-4 (English edition 2001)

Social and Cultural Report 2002. The Quality of the Public Sector (Summary). ISBN 90-377-0118-3

Nederlandse populaire versie van het SCR 2000

Nederland en de anderen; Europese vergelijkingen uit het Sociaal en Cultureel Rapport 2000. Wilfried Uitterhoeve. ISBN 90-5875-141-4

SCP-publicaties 2006

2006/1 Thuis op het platteland (2006). Anja Steenbekkers, Carola Simon en Vic Veldheer (red.). ISBN 90-377-0229-5

2006/2 Een eigen huis... Ervaringen van mensen met verstandelijke beperkingen of psychiatrische problemen met zelfstandig wonen en deelname aan de samenleving (2006). M.H. Kwekkeboom (red.) ISBN 90-377-0246-5

2006/3 Uitgerekend wonen (2006). Michiel Ras et al. ISBN 90-377-0250-3

2006/4 Jeugd met beperkingen. Rapportage gehandicapten 2006 (2006). Sjoerd Kooiker (red.). ISBN 90-377-0200-7

2006/5 Hoe het werkt met kinderen (2006). Wil Portegijs et al. ISBN 90-377-0238-4

2006/6a Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden (2006). Saskia Keuzenkamp en Ans Merens (red.). ISBN 90-377-0269-4

2006/6b De balans opgemaakt. De slotbeschouwing van de sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden (2006). Saskia Keuzenkamp. ISBN 90-377-0251-1

2006/7 Slachtoffers van criminaliteit: feiten en achtergronden (2006). Karin Wittebrood. ISBN 90-377-0232-5

2006/8 Voorzieningen voor slachtoffers van misdrijven: gebruik, bereik en draagvlak (2006). C.J. Maas-de Waal. ISBN 90-377-0270-8

2006/9 Op weg in de vrije tijd (2006). Lucas Harms. ISBN 90-377-0273-2

- 2006/10 *Rapportage sport 2006* (2006). Koen Breedveld en Annet Tiessen-Raaphorst (red.). ISBN 90-377-0252-x
- 2006/11 *Ondersteuning gewenst. Mensen met lichamelijke beperkingen en hun voorzieningen op het terrein van wonen, zorg, vervoer en welzijn* (2006). Mirjam de Klerk en Roelof Schellingerhout. ISBN 90-377-0260-0
- 2006/12 *Rapportage ouderen 2006. Veranderingen in de leefsituatie en levensloop* (2006). Alice H. de Boer (red.). ISBN 90-377-0256-2
- 2006/13 *Duaal als ideaal? Leren en werken in het beroeps- en hoger onderwijs* (2006). Ria Bronneman-Helmers. ISBN 90-377-0208-2
- 2006/14 *Uniform uit de kast. Homoseksualiteit binnen de krijgsmacht* (2006). Anna Adolfsen en Saskia Keuzenkamp, m.m.v. Linda Mans. ISBN 90-377-0255-4
- 2006/15 *Gewoon doen. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (2006). Saskia Keuzenkamp, David Bos, Jan Willem Duyvendak, Gert Hekma (red.). ISBN 90-377-0257-0
- 2006/16 *Report on the Elderly 2006* (2006). Alice de Boer (ed.). ISBN 90-377-0271-6
- 2006/17 *Publieke productie en persoonlijk profijt* (2006). Bob Kuhry en Evert Pommer, m.m.v. Jedid-Jah Jonker en John Stevens. ISBN 90-377-0231-7
- 2006/18 *Angstige burgers? De determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht* (2006). Janneke Oppelaar en Karin Wittebrood. ISBN 90-377-0231-7
- 2006/19 *Wie werken er in het onderwijs? Op zoek naar het 'eigene' van de onderwijsprofessional* (2006). Ria Vogels en Ria Bronneman-Helmers. ISBN 90-377-0291-0
- 2006/20 *Maten voor gemeenten 2006* (2006). B. Kuhry en J. Jonker, m.m.v. Bureau Zenc. ISBN 90-377-0253-8
- 2006/22 *Emancipatiemonitor 2006* (2006). Wil Portegijs, Brigitte Hermans en Vinodh Lalta. ISBN 90-377-0286-4
- 2006/23 *Turken in Nederland en Duitsland. De arbeidsmarktpositie vergeleken* (2006). Jaco Dagevos, Rob Euwals, Mérove Gijsberts en Hans Roodenburg. ISBN 90-377-230-9

SCP-publicaties 2007

- 2007/1 *Publieke prestaties in perspectief. Memorandum quartaire sector 2006-2011* (2007). ISBN 978-90-377-0298-9
- 2007/2 *Nieuwe links in het gezin* (2007). Marion Duimel en Jos de Haan. ISBN 978-90-377-0287-3
- 2007/3 *Robuuste meningen? Het effect van responsverhogende strategieën bij het onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland* (2007). Josine Verhagen. ISBN 978-90-377-0300-9
- 2007/4 *Een nuchtere kijk op gezond gedrag. Vier thema's voor gezondheidsbevordering* (2007). ISBN 978-90-377-0280-4.
- 2007/5 *Verschillen in verzorging. De verzorging van ouderen in negen EU-landen* (2007). Evert Pommer, Edwin van Gameren, John Stevens, Isolde Woittiez. ISBN 978-90-377-0258-3
- 2007/6 *Prestaties van de rechtspraak: productiviteit in perspectief* (2007). Ab van der Torre, Jedid-Jah Jonker, Frank van Tulder, Theresa Steeman, Gerard Paulides. ISBN 978-90-377-0294-1
- 2007/7 *Türken in Deutschland und den Niederlanden. Die Arbeitsmarktposition im Vergleich* (2007). Jaco Dagevos, Rob Euwals, Mérove Gijsberts en Hans Roodenburg. ISBN 978-90-377-0308-5
- 2007/8 *Een gele kaart voor de sport. Een quick-scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport* (2007). Annet Tiessen-Raaphorst en Koen Breedveld. ISBN 978-90-377-0307-8
- 2007/9 *Kosten in kaart. Een macrokostendecompositie toegepast op instellingen voor verstandelijk gehandicapten* (2007). Evelien Eggink, Jedid-Jah Jonker en Michel Ras. ISBN 978 90 377 0143 2

- 2007/10 *Sport in the Netherlands* (2007). Annet Tiessen-Raaphorst en Koen Breedveld. ISBN 978 90 377 0302 3.
- 2007/11 *Geld op de plank. Niet-gebruik van inkomensvoorzieningen* (2007). Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978-90-377-0207-1
- 2007/12 *Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015* (2007). Paul Dekker, Joep de Hart en Laila Faulk. ISBN 978-90-377-0311-5
- 2007/13 *Aandacht voor de wijk. Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid* (2007). Karin Wittebrood en Tom van Dijk. ISBN 978-90-377-0309-2
- 2007/14 *Meedoen met beperkingen. Rapportage gehandicapten 2007* (2007). Mirjam de Klerk (red.). ISBN 978-90-377-0310-8
- 2007/15 *Interventies voor integratie. Het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact* (2007). Mérove Gijsberts en Jaco Dagevos. ISBN 978-90-377-0312-2
- 2007/16 *Blijvend in balans. Een toekomstverkenning van informele zorg* (2007). Alice de Boer en Joost Timmermans. ISBN 978-90-377-0313-9
- 2007/17 *Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht* (2007). Paul Dekker en Tom van der Meer. ISBN 978-90-377-0318-4.

SCP-essays

- 1 *Voorbeelden en nabebelden* (2005). Joep de Hart. ISBN 90-377-0248-1
- 2 *De stem des volks* (2006). Arjan van Dixhoorn. ISBN 90-377-0265-1
- 3 *De tekentafel neemt de wijk* (2006). Jeanet Kullberg. ISBN 90-377-0261-9
- 4 *Leven zonder drukte* (2006). Tjirk van der Ziel met een naschrift van Anja Steenbekkers en Carola Simon. ISBN 90-377-0262-7
- 5 *Otto Neurath en de maakbaarheid van de betere samenleving* (2007). Ferdinand Mertens. ISBN 978 90 5260 260 8

Werkdocumenten

- 121 *SCP-maat voor lichamelijke beperkingen op basis van AVO 2003* (2006). Mirjam de Klerk, Jurjen Iedema en Crétien van Campen. ISBN 90-377-0268-6
- 122 *Gezond en wel met een beperking* (2006). Crétien van Campen (red.). ISBN 90-377-0254-6
- 123 *De onbereikte minima* (2006). ISBN 90-377-0275-9
- 124 *Snuffelen en graven. Over doelgroepen van digitaal toegankelijke archieven* (2006). Henrieke Wubs en Frank Huysmans. ISBN 90-377-0276-7
- 125 *Liever thuis dan uit. De indicatiestelling in de awbz voor zorg op afroep en verblijf* (2006). Edwin van Gameren, Jedid-Jah Jonker en Tessa Marx. ISBN 90-377-0278-3
- 126 *Naar een nieuwe armoedegrens?* (2006). Arjan Soede. ISBN 90-377-0241-4
- 127 *Klik naar het verleden. Een onderzoek naar gebruikers van digitaal erfgoed: hun profielen en zoekstrategieën* (2006). Henrieke Wubs en Frank Huysmans. ISBN 90-377-0279-1
- 128 *Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie* (2006). Jos Becker en Joep de Hart. ISBN 90-377-0259-7
- 129 *Juist beschermd. De determinanten van de woonsituatie van volwassen verstandelijk gehandicapten* (2006). Isolde Woittiez en Michiel Ras. ISBN 90-377-0288-0
- 130 *De lange weg naar Brussel. De Europese betrokkenheid van Nederlandse maatschappelijke organisaties en hun leden* (2006). Esther van den Berg. ISBN 90-377-0264-3
- 131 *Bezoek onze site* (2006). Jos de Haan, Renée Mast, Marleen Varekamp en Susanne Jansen. ISBN 90-377-0290-2
- 133 *Liefst zoals thuis. Ouders en kinderen over buitenschoolse opvang* (2007). Rob Gilsing. ISBN 978-90-377-0297-2
- 134 *De houding ten opzichte van homoseksualiteit. Een beschrijvende literatuurstudie* (2006). Lisette Kuyper en Floor Bakker. ISBN 978-90-377-0299-6

Overige publicaties

- ? *Altijd een antwoord. Nieuwjaarsuitgave 2006* (2006). Paul Schnabel, Paul Dekker en Vic Veldheer (red.). ISBN 90-377-0263-5
- Hoge (jeugd)werkloosheid onder etnische minderheden* (2006). Jaco Dagevos.
ISBN 90-377-0266-x
- Niet-westerse allochtonen met een stabiele arbeidsmarktpositie: aantallen en ontwikkelingen* (2006). Jaco Dagevos en Maurice Gesthuizen. ISBN 90-377-0249-x
- Werken op de grens van wetenschap en beleid* (2006). Kees Schuyt, Jan-Willem Duyvendak en Theo Roes. ISBN 90-377-0272-4
- At Home in the Countryside. A comparison of rural and urban life. Summary* (2006). A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer. ISBN 90-377-0292-9
- De tijd als spiegel. Hoe Nederlanders hun tijd besteden* (2006). K. Breedveld, A. van den Broek, J. de Haan, L. Harms, F. Huysmans en E. van Ingen. ISBN 90-377-0283-x
- Anders onderweg. De mobiliteit van allochtonen en autochtonen vergeleken* (2006). Lucas Harms. ISBN 90-377-0281-3
- Summary of Report on the Elderly 2006* (2006). Alice de Boer (ed.). ISBN 90-377-0293-7
- Visit our site* (2006). Jos de Haan, Renée Mast, Marleen Varekamp and Susanne Janssen.
ISBN 90-377-0296-1
- Veel geluk in 2007. Nieuwjaarsuitgave* (2007). Paul Schnabel (red.).
ISBN 978-90-377-0295-8
- Marktplaats Europa. Vijftig jaar publieke opinie en marktintegratie in de Europese Unie* (2007). Paul Dekker, Albert van der Horst, Henk Kox, Arjan Lejour, Bas Straathof, Peter Tammes en Charlotte Wennekers. ISBN 978-90-377-0305-4
- Samenloop van regelingen* (2007). Mirjam de Klerk. ISBN 90-377-0315-3